

Maria Savolainen

HUUMORIN KÄYTTÖ ASIAKKAAN JA AMMATTILAISEN VÄLISESSÄ KOTIKÄYNTIVUOROVAIKUTUKSESSA

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Savolainen, Maria: Huumorin käyttö asiakkaan ja ammattilaisen välisessä kotikäyntivuorovaikutuksessa
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2021
Ohjaaja: Kirsi Juhila

Huumori on läsnä jokapäiväisessä vuorovaikutuksessamme. Sillä on voima yhdistää ihmisiä, mutta se pystyy myös etäännyttämään meitä toisistamme. Huumorin avulla saamme esimerkiksi kuulijamme samastumaan meihin, teemme ilmaisustamme mieleenpainuvan tai korostamme asioiden tai ihmisten erilaisuutta. Tämä tekee huumorin käytöstä riskialtista. Huumorintutkimusta on tehty niin lingvistiikan, yhteiskuntatieteiden kuin esimerkiksi terveystieteiden saralla. Huumorin käytön muotoja ja vaikutuksia sosiaali- ja terveyspalveluissa on tutkittu laajasti. Tutkimuksen kohteina ovat olleet esimerkiksi huumorin merkitykset terveydelle, palvelujen vaikuttavuudelle ja vuorovaikutukselle. Toistaiseksi melko vähäiselle huomiolle on jäänyt huumorin rooli asiakkaan tai potilaan ja ammattilaisen välisessä vuorovaikutuksessa kotiin vietävien palvelujen kontekstissa.

Tutkielma on keskustelunanalyttinen tutkimus huumorin käytöstä ammattilaisen ja asiakkaan välisessä kotikäyntivuorovaikutuksessa. Tavoitteena on selvittää huumorin käytön yleisyyttä ja tapoja. Tarkoituksena on tutkia, kuka vuorovaikutustilanteessa on aloitteellinen huumorin käytössä sekä millaisia reaktioita huumori keskustelun rakenteessa saa aikaan. Lisäksi luodaan katsaus siihen, millaisia teemoja huumorin kautta kodeissa käsitellään. Tutkimusmenetelmänä on keskustelunanalyysi. Huumori rakentuu keskustelussa vuorotteluperiaatteella ja sen jäsentymistä voidaan tarkastella esimerkiksi sekvenssijäsennyksen kautta. Aineistona toimii Tampereen yliopiston MARGI-tutkimusryhmän koordinoimassa Geokoti-hankkeessa kerätty, äänitallenteista ja niiden litteroinneista koostuva aineistokokonaisuus. Tutkielman käyttöön luovutettiin hankkeesta yhteensä 25 kotikäynnillä nauhoitettua äänitallennetta. Näistä tallenteista löytyi analysoitavaksi yhteensä 113 otetta, joissa tunnistettiin ammattilaisen ja asiakkaan välistä huumorin käyttöä. Huumorin keskustelunanalyttisessä tarkastelussa hyödynnettiin yleisesti tieteellisessä tutkimuksessa tunnistettuja huumorin tunnusmerkkejä: prosodisia piirteitä, sanavalintoja, asioiden ristiriitaisuuksia sekä naurua. Kaikki otteet luokiteltiin sen perusteella, kuka vuorovaikutuksen osapuolista oli aloitteellinen huumorin käytössä. Lisäksi tehtiin huumoriotteiden teemoja erittelevä luokittelu. Näin aineisto-otteita kvantifioitiin huumorin käytön yleisyyden kuvaamiseksi ennen varsinaista keskustelunanalyttistä tarkastelua.

Kotikäyntivuorovaikutuksella on institutionaalinen luonne. Sen tarkoituksena on edistää instituution ja toisaalta asiakkaan itsensä määrittelemiä tavoitteita. Tarkasteltaessa huumorin käytön vaikutuksia kotikäyntivuorovaikutuksessa, voidaan huumorilla todeta olevan tiettyjä funktioita. Useimmissa tapauksissa huumori saa kuulijaltaan hyvän vastaanoton ja se voidaan nähdä asiakassuhteen lujittajana ja yhteisymmärryksen edistäjänä. Se saa tyypillisesti aikaan huvittuneisuutta ja huumorin käyttöön osallistuvat sekä työntekijä että asiakas. On kuitenkin tilanteita, joissa humoristinen aloite ei saa vastakaikua tai tilannetta tulkitaan osapuolten kesken virheellisesti. Tällaisia tilanteita esiintyy aineistossa hyvin vähän. Tutkielman tulokset rohkaisevat ammattilaisen ja asiakkaan väliseen huumorin käyttöön. Kuten useissa aiemmissa huumorin käyttöä koskevissa tutkimuksissa, myös tässä tutkielmassa voidaan todeta, että huumori tarjoaa vuorovaikutustilanteisiin merkittävän retorisen työkalun. Sen käyttöä tulee asiakastyössä harkita asiakas- ja tilannekohtaisesti. Huumorin käyttöä ei kuitenkaan tule pelätä, sillä jo lähtökohtaisesti huumori kuuluu ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja sen hyödyt vuorovaikutukselle ja ihmisen hyvinvoinnille ovat merkittäviä. Koti institutionaalisen kohtaamisen paikkana tarjoaa ainutlaatuisen kontekstin huumorin käytölle ja kotikäyntivuorovaikutusta voidaan huumorin käytöllä rikastuttaa.

Avainsanat: huumori, kotikäyntivuorovaikutus, keskustelunanalyysi, institutionaalinen vuorovaikutus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Savolainen, Maria: The use of humor in the interaction between client and professional during the home visit
Master's Thesis
Tampere University
Social Work
April 2021
Instructor: Kirsi Juhila

Humor has an essential role in our every-day communication. It has power to connect people, but it can also distance us from each other. By the means of humor we can identify ourselves with our audience, we can highlight our message, or we can emphasize the differences between issues or people. These functions make humor a risky medium. Research on humor has been conducted for example in linguistics, social sciences and health sciences. The use of humor is widely examined within the context of social and health care services. The interest has been focused especially on the importance of humor on health, impressiveness of services and on communication. So far, quite few of the studies has concentrated on the use of humor in the interaction of professionals and clients in the context of home visits.

The use of humor by the professionals and clients during the home visits is being examined in this study. The goal of the study is to investigate the frequency of the use of humor but also the means to use it. The purpose of the study is to find out, who is the initiator in the use of humor and what kind of responses become apparent by the interlocutors in the situation. In addition, the goal is to survey the themes dealt through the humor. The research method in conversation analysis. The structure of humor within the interaction is composed by the rules of sequential organization. The research material is an excerpt of the material collected in the project *Geographies of Home-based Service Interactions at the Margins of Welfare in Finland and Sweden*, coordinated by MARGI Research Group of Tampere University. The material consists of audio recordings and their transcriptions. In total, 25 recordings were admitted to the use of this master's thesis. From these recordings, 113 interaction sections, which included humor, were categorized. To identify the humor within the research material, a few scientifically acknowledged elements and features of humor were named. These markers: prosodic features, vocabulary, incongruities and laughter, were identified to enable the conversation analysis. All of the 113 sections were categorized by the initiator of the humor use but also by the theme that was apparent in the conversation. By means of this classification it was possible to quantify the frequency before the actual conversation analysis.

Home visits have a nature of institutional interaction. The purpose of the interaction is to improve the goals determined by the institution but also by the client himself. When examining the use of humor during the home visits, it is possible to identify several functions for it. Humor also provokes various kinds of responses between the interlocutors of interaction. In most cases, humor is well understood and accepted by the recipient and it can be seen as a contributor to trust and mutual understanding. In typical situation, humor produces amusement in both interlocutors of the interaction. Still, there are sections when the humor is either misunderstood or does not get positive response. These situations were scarce and minor. The results of this study encourage the use of humor as a part of client-professional interaction. As in several earlier conducted research, also in this one, it is justifiable to argue that humor offers a significant rhetoric tool for interactive institutional situations. Its use should be carefully considered in client-professional work, but it should not be afraid of since it is a natural part of human interaction. Humor also has remarkable effects on well-being and health. Home space as a place of institutional interaction offers a unique possibility to the use of humor and it may enrich the support given to the client during the home visit.

Keywords: humor, home visit interaction, conversation analysis, institutional interaction

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisälllys

1 Johdanto	5
2 Huumori sosiaali- ja terveystalveluissa	7
3 Huumorin käsite ja tutkimus	10
3.1 Huumorin retoriset funktiot ja muodot keskustelussa	12
3.2 Huumorin sekvenssijäsennys	15
3.3 Huumorin tuntomerkit	18
4 Tutkimusmenetelmä ja tavoitteet	22
4.1 Tutkimusaineisto ja tutkimuskysymykset	22
4.2 Keskustelunanalyysi	25
4.3 Huumorin havainnointi	27
4.4 Tutkimuseettiset huomiot	29
5 Vuorovaikutus kotikäynneillä	30
5.1 Aineiston kvantifiointi	31
5.2 Luokittelu teemoittain	33
5.3 Keskustelunanalyysin tulokset	35
6 Johtopäätökset	50
Lähteet.....	56

Luettelo kuvioista ja taulukoista

Taulukko 1. Tilannesidonnaisen huumorin puhetoimintojen eli sekvenssien jäsennys. s. 16

Kuva 1. Huumoriotteista poimitujen ja luokiteltujen teemojen prosentuaaliset osuudet kaikista otteista. s. 35

1 Johdanto

Huumori on universaali ilmiö. Jokainen meistä kohtaa huumoria muodossa tai toisessa tyypillisesti päivittäin. Se, mikä lasketaan huumoriksi tai missä ja milloin on soveliaista huumoria käyttää, on kulttuurisidonnaista. Nauru ja kyky huvittua ovat kuitenkin kaikkia ihmisiä yhdistäviä ja ihmisyyden perustaan kuuluvia asioita. (Martin & Ford 2018, 1–2.)

Huumorilla tiedetään olevan positiivisia vaikutuksia sekä psyykkiselle että fyysiselle terveydelle. Huumori ja nauru vähentävät stressihormonien tuotantoa ja lisäävät endorfiinia helpottaen samalla kivun tunnetta. Nauru rentouttaa mieltä ja vähentää kehon jännitystiloja. Huumori on monille tärkeä selviytymiskeino haastavissa elämäntilanteissa. (Suomen mielenterveysseura 2020.) Empiirisissä tutkimuksissa on todettu lempeän huumorin jopa ehkäisevän mielenterveyshäiriöihin liittyviä oireita, kuten masentuneisuutta ja mielialojen vaihtelua (Gremigni 2014, 181). Huumori edistää myös ihmisen sosiaalista hyvinvointia. On todettu, että yksilöt, jotka käyttävät huumoria osana kommunikointiaan, välttyvät tehokkaammin konflikteilta ihmissuhteissaan ja ovat taipuvaisempia verkostoitumaan ja solmimaan uusia sosiaalisia suhteita. (Gremigni 2014, 174–175.)

Huumori on siis luonnollinen ja tärkeä osa ihmisen vuorovaikutusta. Huumorin ajatellaan kuitenkin ensisijaisesti kuuluvan epämuodolliseen kanssakäymiseen ja arkisiin vuorovaikutustilanteisiin. Huumoria saatetaan pitää osittain sopimattomana virallisissa yhteyksissä, kuten viranomaisten kanssa asioidessa. Sosiaali- ja terveyspalveluissa työskennellään usein vakavien aiheiden parissa, jolloin huumorin käyttöä voidaan pitää asiakastyön kannalta riskialttiina. Käytännössä kuitenkin huumori on vahvasti läsnä sosiaali- ja terveydenhuollossa ja sitä esiintyy siellä hyvin moninaisissa tilanteissa ja yhteyksissä. (Robinson 1991, 49.)

Huumorin käyttöä terveys- ja sosiaalipalveluissa, hoitajan ja potilaan välisessä suhteessa sekä muun muassa terapiasuhteissa on tutkittu runsaasti. Esimerkkejä näistä tutkimuksista esitellään tarkemmin johdannon jälkeen luvussa 2. Sen sijaan tutkimuksia kotikäyntikontekstissa tapahtuvasta huumorin käytöstä ei juurikaan ole saatavilla. Kotiin vietävää jalkautuvaa työtä tehdään kuitenkin laaja-alaisesti terveys- ja sosiaalipalveluiden piirissä, joten tarve siihen keskittyvälle tutkimukselle on epäilemättä olemassa.

Tämän tutkimuksen tarkoitus on tutkia kotikäynneillä tapahtuvaa ammattilaisten ja mielenterveys- ja päihdekuntoutujien välistä vuorovaikutusta. Tarkemmin määriteltynä

tutkimuksessa tarkastellaan keskusteluanalyysin kautta kotikäyntivuorovaikutuksessa esiintyvän huumorin käytön yleisyyttä ja sen vaikutuksia vuorovaikutuksen kulkuun. Lisäksi selvitetään, millaisten keskustelunaiheiden yhteydessä huumoria esiintyy.

Kotikäynneillä tapahtuva vuorovaikutus on luonteeltaan institutionaalista. Oman erityispiirteen sille tuo ympäristö, jossa työtä tehdään, eli asiakkaan koti. Tarkastelemalla kodeissa tapahtuvia palvelukohtaamisia, saadaan lisätietoa institutionaalisen vuorovaikutuksen erityispiirteistä kodin kontekstissa. Havaintojen avulla voidaan jalostaa ideoita jatkotutkimusta varten, mutta tarjota myös eväitä käytännön työn tekemisen tueksi.

Tutkielma on osa Tampereen yliopiston MARGI -tutkimusryhmän koordinoimaa tutkimushanketta *Kodeissa tapahtuvien palvelukohtaamisten maantiede hyvinvointipalvelujen marginaalissa Suomessa ja Ruotsissa*¹. Tutkielmassa analysoidaan psykososiaalisten palvelujen kotikäyntien yhteydessä kerättyä tutkimusaineistoa. Jatkossa tutkimushankkeeseen viitataan tässä tutkielmassa nimellä Geokoti -hanke.

Johdannon jälkeen esitellään muutamia esimerkein sekä kotimaisia että kansainvälisiä tutkimuksia, joita on huumorin käyttöön liittyen tehty sosiaali- ja terveystalvelujen kontekstissa. Tämän jälkeen luvussa kolme keskitytään huumorin käsitteeseen ja sen tunnistamiseen aineistosta. Samalla tarkastellaan myös huumorin rakentumista keskustelun osapuolten välisessä aloitteiden ja responsien vuorottelussa. Neljännessä luvussa esitellään tutkielmassa käytetty aineisto sekä tutkimuskysymykset ja -menetelmät. Viidennessä luvussa siirrytään tulosten tarkasteluun sekä kvantifioitujen havaintojen että aineistoesimerkkien kautta. Analyysin aluksi esitellään ensin lyhyesti institutionaalisen vuorovaikutuksen erityispiirteitä. Tutkielman viimeisessä luvussa käydään läpi tulosten pohjalta tehtyjä johtopäätöksiä ja vaihtoehtoja jatkotutkimukselle.

¹ *Kodeissa tapahtuvien palvelukohtaamisten maantiede hyvinvointipalvelujen marginaalissa Suomessa ja Ruotsissa* on Tampereen yliopiston MARGI-tutkimusryhmän koordinoima tutkimushanke. Tutkimus nojautuu etnometodologisen vuorovaikutuksen tutkimuksen ja ihmismaantieteen perinteisiin. Aineisto kerätään kotiin vietäviä, päihde- ja mielenterveyspalveluita ja tuetun asumisen palveluita tarjoavissa yksiköissä Suomessa ja Ruotsissa. Aineisto koostuu liikkuvan etnografian metodilla tuotetuista tarkoista kenttämuistiinpanoista ja kotona tapahtuvien palvelukohtaamisten nauhoituksista. Tutkimus tuottaa paitsi perustietoa kohtaamisista, myös palvelujen arvioinnissa ja kehittämisessä sovellettavaa tietoa siitä, mitä seurauksia kodin yleistymisellä palvelujen tarjoamisen paikkana on asiakkaiden ja työntekijöiden kohtaamisille ja asiakkaiden elämälle. (Margi-tutkimusryhmä 2021.)

2 Huumori sosiaali- ja terveystalveluissa

Robinson (1991, 50–72) kirjoittaa teoksessaan *Humor and the Health Professions*, että huumorilla on sosiaali- ja terveydenhuollossa kolme pääasiallista funktiota: 1) edistää kommunikaatiota ja asiasisällön ymmärtämistä, 2) lujittaa sosiaalisia suhteita sekä 3) tarjoa psykologinen selviytymiskeino. Tarkastelen näitä funktioita hieman pintaa syvemältä, sillä ne nousevat toistuvasti esiin huumorin käyttöä koskeissa tutkimuksissa.

1. Huumorin kautta sekä asiakas että työntekijä saavat mahdollisuuden ottaa puheeksi asioita, jotka ovat vaikeita tai kipeitä. Huumorin avulla asioita voidaan asettaa oikeisiin mittasuhteisiin. Asiakkuudet sosiaali- ja terveystalveluissa liittyvät usein haastaviin elämäntilanteisiin, joihin saattaa liittyä suuria tunteita. Huumori tarjoaa keinon käsitellä tunnekuohuja ja muokata ilmapiiriä tarvittaessa vakavuuden ja rentouden välillä. Tämä edistää uuden informaation sisäistämistä ja tilanteen hyväksymistä. (Robinson 1991, 50–53.)
2. Huumori auttaa asettumaan sosiaaliin tilanteisiin ja suhteisiin, joita asiakkuus sosiaali- ja terveystalveluissa tuo tullessaan. Palveluiden asiakkuuksiin liittyy tilanteita, joissa toisilleen ennestään tuntemattomat ihmiset – asiakas ja työntekijä – aloittavat toisinaan hyvinkin intiimin yhteistyösuhteen, ilman mahdollisuutta syvempään keskinäiseen tutustumiseen. Tässä tilanteessa asiakkaan on luotettava työntekijän ammattitaitoon ja toisaalta työntekijä odottaa asiakkaan jakavan asioitaan avoimesti ja toimivan yhteistyökykyisesti. Huumori tarjoaa mahdollisuuden jouduttaa tutustumista ja luottamussuhteen rakentumista uudessa, ennustamattomassa tilanteessa. Huumorin käyttö voi olla myös osoitus jo saavutetusta luottamuksesta. Huumori rakentaa myös työntekijöiden keskinäistä yhteenkuuluvuutta. On tavallista, että eri alojen ammattilaisilla on omia sisäpiirivitsejä, jotka liittyvät omaan työhön. (Robinson 1991, 53–60.)
3. Psykologisena selviytymiskeinona huumori on varsin tehokas väline. Huumorin keinoin on mahdollista lievittää stressiä, ahdistusta, turhautumista ja pelkoa. Haastavia tunteita voi liittyä esimerkiksi asiakkaan omaan elämäntilanteeseen tai sairauteen, asiakkuuteen, saatuun tai saamatta jääneeseen palveluun tai yleiseen epävarmuuteen asioiden järjestymisestä ja tulevaisuudesta. Huumori mahdollistaa vaikeiden tunteiden ja asioiden ääneen lausumisen. Sen avulla on mahdollista myös hetkeksi unohtaa kurjuus

tai kivut. Huumori voi auttaa ikään kuin nousemaan vaikean tilanteen, esimerkiksi parantumattoman sairauden yläpuolelle. (Robinson 1991, 60–72.)

Huumorinkäyttöä sosiaali- ja terveyspalveluissa ja erityisesti sairaanhoidon kontekstissa on tutkittu runsaasti. Erityisesti huomiota on saanut huumorin merkitys työntekijän ja potilaan hyvinvoinnille. Tutkimusta on tehty myös esimerkiksi huumorin vaikutuksista työelämän vuorovaikutussuhteissa. Seuraavaksi nostan esiin muutamia esimerkkejä aiemmin tehdyistä tutkimuksista havainnollistaakseni sosiaali- ja terveysaloilla tehdyn huumoritutkimuksen kirjoa.

Tanay ja Wiseman ym. (2013) ovat tutkineet huumorin vaikutuksia hoitajan ja syöpää sairastavien aikuisten potilaiden välisessä vuorovaikutuksessa. Tulosten mukaan huumorin käyttö paitsi edistää vuorovaikutusta hoitosuhteessa, on myös osoitus luottamuksesta. Tutkitut potilaat painottivat kuitenkin ajoituksen merkitystä. Mikäli vuorovaikutuksen osapuolet eivät osaa lukea tilannetta oikein ja ajoittavat huumorin käytön väärään hetkeen, saattaa luottamussuhde ainakin hetkellisesti heikentyä.

Huumori voi auttaa selviämään vaikeista tai epämiellyttävistä tilanteista. Tätä ovat hoitotyön osalta tutkineet muun muassa Åstedt-Kurki ja Isola (2001). Tutkimuksessa tarkasteltiin sairaanhoitajien ylös kirjaamia päiväkirjamerkintöjä sekä potilastyön että työntekijöiden keskinäisiin vuorovaikutustilanteisiin liittyen. Tutkimuksessa selvisi, että huumori auttoi sekä potilasta että työntekijää kestäämään paremmin epämiellyttävät toimenpiteet. Lisäksi huomattiin, että huumorin kautta oli helpompi myöntää osaamattomuutensa tai kyvyttömyytensä vaikeissa tilanteissa ilman pelkoa kasvojen menetyksestä.

Tutkimusta on tehty myös siitä, millaiset hoitotyön ammattilaiset huumoria käyttävät. McCreddie ja Payne (2011) toteavat, että huumorin käyttäminen potilastyössä on aina riskialtista. Vaikka potilaat olisivatkin valmiita huumorin käyttöön, saattavat työntekijät arastella vitsailua tai spontaania huumorin käyttöä. Työ terveys- ja sosiaalipalveluissa on yleensä hyvin pitkälle ohjeistettua ja valvottua, mikä saattaa osaltaan kapeuttaa työntekijän mahdollisuuksia vuorovaikutukselliseen leikkelyyn. Huumorin käyttäminen työvälineenä näyttäisikin olevan yhteydessä ainakin työntekijän kokemuksen määrään ja itsetunnon vahvuuteen.

Heininen ja Siilin ym. (2020) ovat tutkineet huumorin käyttöä työnohjaussuhteessa. Heidän mukaansa huumori näyttää edistävän myös työnohjaajan ja ohjattavan välistä vuorovaikutusta.

Huumori helpottaa kuormittavien aiheiden käsittelyä ja sen avulla voidaan vähentää jännittyneisyyttä. Parhaimmillaan se tukee ohjattavan itsetietoisuuden hahmottamista ja edistää siten ohjaustavoitteiden saavuttamista.

Tämän tutkielman kannalta yksi mielenkiintoisimmista taustatutkimuksista - yhteneväisen kontekstin vuoksi - on John Struthersin (1999) laatima tutkimus jalkautuvaa työtä tekevien psykiatristen sairaanhoitajien huumorin käytöstä asiakaskohtaamisissa. Struthers tarkastelee tutkimuksessaan muun muassa sitä, mitkä tekijät vaikuttavat sairaanhoitajien huumorin käyttöön sekä hoitajien havaintoja huumorin vaikuttavuudesta osana asiakastyötä. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että mielenterveystyötä tekevät sairaanhoitajat näkivät huumorin tärkeänä ja hyödyllisenä työvälineenä, joka muotoutuu käytössä omanlaisekseen aina potilaskohtaisesti. Hoitajat kokivat huumorin vahvistavan suhdetta potilaaseen. Toisaalta tutkimuksen aikana huomattiin myös, että huumori ei aina ole toimiva vuorovaikutuskeino. Hoitajan huumorin käyttö saattoi aiheuttaa myös mielipahaa erityisesti tilanteissa, joissa potilas suhtautui hoitoon hyvin vakavasti.

Toinen tutkielman kannalta hyvin merkittävä tutkimus on Mallettin ja A'hernin (1996) keskusteluanalyysia hyödyntävä kvantitatiivinen tutkimus huumorinkäytöstä sairaanhoitajien ja potilaiden välisessä vuorovaikutuksessa. Tarkastelun kohteena tutkimuksessa ovat dialyysihoitoa saavat potilaat ja heitä hoitava henkilökunta. Kuten tässä tutkielmassa, myös Mallett ja A'hern ovat kiinnostuneet ensisijaisesti huumorin käytön yleisyydestä, huumorin osuudesta osana kokonaisvuorovaikutusta sekä sen vaikutuksista vuorovaikutuksen kululle. Tutkimus paljastaa, että huumorinkäyttö on hoitotilanteissa todella yleistä. Sitä havaittiin lähes kaikissa tutkituissa audiovisuaalisissa otteissa, joita oli yhteensä 126. Vaikka huumoria esiintyi otteissa määrällisesti ja ajallisesti huomattavan paljon, sen todettiin pääsääntöisesti koostuvan pienistä, spontaaneista sutkautuksista, tilannehuumorista ja huulenheitosta. Varsinainen vitsien kertominen oli erittäin harvinaista. Tutkimuksessa todettiin, että huumoria käytettiin dialyysiklinikalla ensisijaisesti jännittävän tilanteen helpottamiseksi sekä potilaan ja hoitajan keskinäisen yhteyden vahvistamiseksi.

Edellä esiteltyjen esimerkkitutkimusten jälkeen siirrytään tarkastelemaan huumorin käsitteen muotoutumista historiallisessa valossa. Lisäksi esitellään muutamia huumorin tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia. Tämän jälkeen keskitytään keskusteluanalyysin mahdollisuuksiin huumorin tutkimisessa sekä käydään läpi analyysin kannalta oleellisia huumorin tunnusmerkkejä.

3 Huumorin käsite ja tutkimus

Huumorille on vaikea löytää yleismaailmallista määritelmää. Edes huumorintutkimuksen piirissä ei olla oltu täysin yksimielisiä huumorin keskeisestä määritelmästä. Huumori on monitulkintainen ilmiö ja se on sidoksissa aikaan ja paikkaan. Se, mikä katsotaan milloinkin hyväksytyksi ja hyvän maun mukaiseksi huumoriksi, elää ja vaihtelee sukupolvien myötä. (Robinson 1991, 9, 34.) Ruch erittelee huumorille monia ulottuvuuksia. Huumori voidaan nähdä yksilöllisenä kykynä tai toimintana, henkisenä ja emotionaalisen prosessina, asian ominaisuutena tai jonkin tilanteen tai asian piirteenä. Huumori on aina sosiaalinen ilmiö. Se saa kaikissa tapauksissa alkunsa ihmisten välisestä sosiaalisesta leikistä. (Ruch 2008, 17–79.)

Arkikielessä huumorin ajatellaan tarkoittavan kykyä keksiä ja ilmaista hauskoja kommentteja, saada itsensä ja toiset huvittuneiksi asioista ja ymmärtää asioiden ja tilanteiden ristiriitaisuuksia. Ajatellaan myös, että jokin on humoristista silloin kun se tuottaa naurua. Tarkemmin tarkasteltuna huumori on kuitenkin paljon muutakin kuin naurua tai naurattamista. (Dionigi & Gremigni 2014, 2.) Tutkimuksissa huumori määritellään yleensä sellaiseksi vuorovaikutukselliseksi toiminnaksi, joka saa aikaan huvittuneisuutta, riemua, naurua tai innostuksen tunteita tai on muutoin luonteeltaan koomista (Attardo 2013, 1).

Huumorin käsite sellaisena kuin me sen nykyisellään tunnemme, ei ole kovinkaan vanha. Se on vakiintunut kieleemme vasta 1900-luvun aikana. (Larkin-Galiñanes 2017, 4.) Huumori on ollut kuitenkin filosofisen tarkastelun ja tutkimuksen kohteena antiikin ja Raamatun ajoista lähtien. Antiikin Kreikassa huumori yhdistettiin nykyistä suoraviivaisemmin nauruun. Platonin ja Aristoteleen mukaan huumori ja nauru liittyivät ensisijaisesti jonkun toisen kokemasta epäonnesta kumpuavaan tyydytykseen. Huomiota kiinnitettiin erityisesti siihen, miksi ihminen nauraa, mille nauretaan ja kenen kanssa nauretaan. Nauru ymmärrettiin toisaalta terveyttä ja hyvää mieltä lisäävänä asiana, toisaalta se nähtiin vallankäytön välineenä. Sovelias ja hillitty nauru kuuluivat normaaliin kanssakäymiseen ja ihmisluontoon. Kovaääninen tai hillitön nauru sen sijaan nähtiin merkinä typeryydestä tai toisaalta pilkanteon välineenä. Näytelmissä koomiset roolit olivat varattu hahmoille, jotka edustivat köyhää ja kouluttamatonta kansaa, jolle yleisön oli lupa nauraa. (Larkin-Galiñanes 2017, 4–6; Robinson 1991, 14–15; Carrell 2008, 306–307.)

Hieman myöhemmin julkaistut Kristinuskon opit ja tekstit tukivat edellä kuvattua asennoitumista naurua ja vitsailua kohtaan. Sekä Vanhan että Uuden testamentin teksteissä naurua esiintyy lähinnä Jumalan taholta, jolloin se ilmentää ylemmyyttä ja kaikkivoipaisuutta

ihmisiin nähden. Toisaalta Raamatun tarinoissa ihmisten nauru ja ilonpito yhdistetään myös pakanallisuuteen ja sivistymättömyyteen. (Larkin-Galiñanes 2017, 5–7.)

Vielä 1800-luvulle tultaessa huumorin nähtiin kumpuavan pääosin ylemmydentunteesta toisia ihmisiä kohtaan. “Hölmöistä” oli lupa tehdä pilkkaa ja naurulla alleviivattiin omaa paremmuutta. (Carrell 2008, 307–308.) Toisaalta jo vuonna 1790 Immanuel Kant esitti tästä poikkeavia ajatuksia ja nosti naurun ja huumorin lähteeksi asioiden yhteensopimattomuuden ja siitä johtuvan yllätyksen. Tätä teoriaa asioiden ristiriidoista on sittemmin huumorin tutkimuksen keskuudessa jatkettu monen tutkijan taholta. (Carrell 2008, 308–309.)

1800-luvulla huumorin katsottiin olevan myös yhdenlainen sosiaalisen kontrollin väline. Sen funktio oli kontrolloida ihmisten toimintaa. Välttääkseen joutumasta naurunalaiseksi ihmiset pyrkivät pitäytymään sosiaalisesti hyväksytyissä käytösnormeissa. 1900-luvulla Freudin teos *Jokes and their relation to the unconscious* yhdisti aiempiin käsityksiin näkemyksen naurun ja huumorin psyykkisestä ulottuvuudesta. Freud myös kehitti teorian “hirtehishuumorista” ja tutki huumorin ja tragedian suhdetta. Monet myöhemmät huumoriteoriat pohjaavat Freudin ajatuksille huumorista vapauttavana energiana. (Robinson 1991, 16.)

Lukuisten huumorin ilmenemistä käsittelevien tutkimusten pohjalta on sittemmin eritelty kolme pääsuuntausta, jotka selittävät huumorin syntymistä. Ensimmäinen niistä, *huojennusteoria*, näkee huumorin syntyvän jännitteiden purkautumisen seurauksena. Teorian mukaan yksilöön latautunut hermostollinen jännite vaatii purkautumisen, joka onnistuu huumorin kautta. Toinen merkittävä teoriasuuntaus, *vastakohtateoria*, tarkastelee huumorin syntymistä ristiriitojen ja yhteensopimattomuuksien seurauksena. Teoria painottaa totutuista kaavoista poikkeavien kognitiivisten yllätysten ja ennalta-arvaamattomien vertausten laukaisevan reaktion, joka yksilön mielessä synnyttää huumoria. Kolmas huumorintutkimuksen historiassa merkittävä teoreettinen selitys huumorin syntymiselle, *ylemmyysteoria*, on ajatus siitä, että ihmiselle tuottaa iloa ja hupia tunne paremmuudesta ja toisten voittamisesta. Teorian mukaan yksilö kokee humoristiseksi jonkun toisen, esimerkiksi itseään nuoremman tai kokemattomamman edesottamukset. (Meyer 2000; Larkin-Galiñanes 2017; Gremigni 2012; Attardo 1994, 47–50.)

Kuten edellisessä luvussa on mainittu, huumorintutkimuksen suuntauksia on lukuisia. Ne lähestyvät huumoria useista eri näkökulmista käsin ja tässä tutkielmassa on mahdollista nostaa esiin vain muutamia teorioita laajasta kokonaisuudesta. Huumoria on pyritty selittämään tieteen keinoin jo vuosisatojen ajan, mutta tutkittavan ilmiön epämääräisyyden takia mikään olemassa

olevista teorioista ei ole tyhjentävä. Huumorin rakenteen selvittäminen tieteellisin menetelmin on osoittautunut haasteelliseksi, ja moni teorioista onkin myöhemmin kumottu tai uudelleen muotoiltu. (Dionigi 2012, 15–16.)

Tässä tutkimuksessa huumoria tarkastellaan funktionaalista näkökulmasta. Sillä ajatellaan olevan ammattilaisen ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa jokin toiminnallinen rooli. Tutkielman kannalta kiinnostavaa on huumorin vaikutus vuorovaikutuksen kululle ja keskustelujen sisällölle. Huumori määritellään tutkielmassa sellaiseksi kielelliseksi tai nonverbaaliseksi ilmaukseksi, joka saa aikaan huvittuneisuutta joko huumorin ilmaisijassa, vuorovaikutuksen toisessa osapuolella tai heissä kummassakin. Aineistosta tehtäviä havaintoja tarkastellaan seuraavassa luvussa esiteltävien, tieteellisessä huumorin tutkimuksessa tunnustettujen huumorin tunnusmerkkien valossa.

3.1 Huumorin retoriset funktiot ja muodot keskustelussa

Huumorin retoriset funktiot

Huumorin eräänlainen paradoksi on se, että yhtäältä se tarjoaa merkittävän retorisen työkalun, jolla voidaan vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta ja herätellä toivoa haastavissa tilanteissa. Toisaalta sitä voidaan käyttää mielipahan tuottamiseen, nöyryyttämiseen ja poissulkemiseen. Toisinaan raja näiden kahden ääripään välillä on hiuksen hieno. (Meyer 2000, 316–317.)

Huumori siis joko yhdistää ja lähentää tai erottaa ihmisiä toisistaan. Meyer (2000, 315–322) erittelee vuorovaikutuksessa esiintyvälle huumorille neljä erilaista retorista funktiota. Ensimmäinen niistä on *samastuminen*. Huumorin avulla puhuja voi luoda vuorovaikutuksen osapuolten keskuuteen tunnetta yhteenkuuluvuudesta sekä kasvattaa omaa uskottavuuttaan osana ryhmää. Samanlaisen huumorintajun jakaminen on tärkeä osa sosiaalisten suhteiden lujittamista. Samastuminen ja luottamuksen kasvattaminen tapahtuu usein esimerkiksi jaetun kokemuksen tai itsestään leikin laskemisen kautta.

Huumorin toisena retorisena funktiona Meyer pitää sanoman *kirkastamista*. Kirkastamisen tarkoitus on tehdä asioista mieleen painuvia. Kirkastamista käytetään usein esimerkiksi jakamalla hauskoja anekdootteja tai ikimuistoisia lausahduksia. Tällainen huumorin käyttö on tyypillistä esimerkiksi mediassa, mutta myös tilaisuuksissa, joissa puhuja haluaa kiinnittää kuulijoiden huomion itseensä jollain muistettavalla tarinalla. (Meyer 2000, 319.)

Kolmas retorinen funktio, joka huumorilla voidaan keskustelussa todentaa, on *toimeenpaneminen*. Tällä viitataan huumoriin, jonka tarkoituksena on saada jotain konkreettista tapahtuvaksi tai esimerkiksi asenteita tai käsityksiä muokattavan. Huumorin toimeenpaneva funktio näkyy esimerkiksi tilanteissa, jossa vanhemman on saatava lapsi tekemään jotain, mikä ei tälle ole mieluista. Yhtä lailla toimeenpanon funktio on olemassa aikuisten välisessä vuorovaikutuksessa. Se on läsnä esimerkiksi tilanteissa, joissa joku on ymmärtänyt asian väärin tai toimii vastoin ohjeistusta ja huumorin kautta pyritään puuttumaan tilanteeseen korrektilla tavalla. Se näyttäytyy myös esimerkiksi tilanteissa, joissa sosiaalisia normeja tai toimintamalleja pyritään muokkaamaan nostattamatta samalla vastarintaa ja kritiikkiä. (Meyer 2000, 320–321.)

Huumorin neljäntenä funktiona Meyer näkee *erilaistamisen*. Huumoria voi käyttää myös eron tekemiseen itsensä ja toisten välille. Huumorin kautta voi kuvastaa itsensä, oman ryhmänsä tai omien näkemystensä erilaisuutta suhteessa johonkin toiseen. Tämä funktio on kaikista eniten ristiriitoja synnyttävä, sillä sen kautta syntyy vastakkainasettelua ja vertailua, joka ei välttämättä ole kaikkien osapuolten tulkinnan mukaisesti hauskaa tai humoristista. (Meyer 2000, 321–322.)

Nämä neljä edellä esitettyä funktiota voidaan karkeasti erotella ihmisiä yhdistäviin ja ihmisiä erottaviin retorisiin funktioihin. Yhdistävinä pidetään samastamisen ja kirkastamisen funktioita, kun taas erottavina nähdään toimeenpanemisen ja erilaistamisen funktiot. Käytännössä jako ei aina ole näin ilmeinen, ja huumorilla voi samaan aikaan olla useampikin funktio. On esimerkiksi tilanteita, joissa puhuja haluaa saada kuulijat samastumaan itseensä ja omaan asiaansa, mutta samalla tehdä näkyväksi eroa johonkin toiseen ryhmään. Tällaista huumorin käyttöä tunnustetaan esimerkiksi poliitikkojen tai muiden keskenään ihmisten kannatuksesta kilpailevien ryhmittymien ilmaisussa. (Meyer 2000, 323–328.) Huumorilla voidaan katsoa olevan myös monia muita funktioita, kuten sosiaalisia funktioita (ks. Attardo 1994, 322–330). Tutkielman laajuuden huomioiden ei ole kuitenkaan mahdollista syventyä näihin kaikkiin yksityiskohtaisesti, sillä keskusteluanalyysin kannalta pidän tärkeimpänä hahmottaa juuri edellä kuvaillut huumorin retoriset funktiot.

Huumorin muodot

Huumorin retoristen funktioiden tarkastelun jälkeen on keskustelunanalyysin hahmottamisen kannalta tärkeää paneutua huumorin rakentumiseen keskustelun aikana. Salvatore Attardo on tutkinut huumoria laajasti ja teoksessaan *Linguistic Theories of Humor* hän esittelee huumorin kontekstuaalista tarkastelua keskustelunanalyysin avulla. Hän esittelee teoksessa myös huumorin jaottelua vitseihin ja muuhun tilannesidonnaiseen huumoriin.

Huumorintutkimuksessa on tyypillistä jakaa keskusteluissa esiintyvä huumori kahteen eri tyyppiin: yksittäisiin, jo aiemmin keksittyihin vitseihin (canned jokes) sekä tilannesidonnaiseen huumoriin (situational jokes). Jo aiemmin keksityt vitsit ovat toistettavissa ja siten uudelleen muissakin tilanteissa kerrottavissa. Ne eivät ole sidoksissa kontekstiin tai kertojaansa. Tilannesidonnainen huumori sen sijaan toimii ainoastaan siinä kontekstissa ja niiden ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, jossa se syntyy ja alun perin ilmaistaan. Tietyssä tilanteessa syntynyttä vitsiä tai humoristista tarinaa voidaan toki yrittää kertoa uudelleen jossain toisessa yhteydessä, mutta yleensä se ei enää herätä yhtä voimakkaita humoristisia reaktioita kuin alkuperäisessä kontekstissaan. (Attardo 1994, 295.)

‘Canned jokes’, eli perinteiset vitsit ovat esimerkiksi sellaisia, joita voi löytää esimerkiksi vitsikirjoista. Ne ovat myös humoristisia tarinoita ja sanaleikkejä, jotka säilyttävät sisältönsä ja merkityksensä suunnilleen sellaisenaan siirtyessään kuulijalta toiselle ja siitä edelleen eteenpäin. Tällaisilla vitseillä ei ole pysyvää kontekstuaalista sidettä tiettyyn tilanteeseen, vaan vitsi voidaan ”kierrättää”, eli käyttää uudelleen toisessa ajassa ja paikassa. ‘Situational jokes’ eli tilannesidonnaiset vitsit syntyvät yleensä suunnittelematta ja hyvin spontaanisti vuorovaikutustilanteessa. Tällainen huumori toimii siinä hetkessä, jossa se kerrotaan. Se on yleensä sidottu siihen kontekstiin, missä se ilmenee ja niihin vuorovaikutuksen osapuoliin, joiden välillä se kyseisessä hetkessä jaetaan ja koetaan.

Tilannesidonnainen huumori eroaa yksittäisistä vitseistä myös siinä, että sitä voidaan ikään kuin rakentaa lisää edellisen vitsin päälle. Tilannesidonnaisen vitsin hauskuus voi kasvaa suuremmaksi, kun vuorovaikutuksen osapuolet yhdessä jatkavat huumorin viljelyä. Vaikka yksittäisten vitsien ja tilannesidonnaisen huumorin käyttötavoissa ja -tilanteissa on eroavaisuuksia, on niiden rakenteessa ja muotoutumisessa osaksi keskustelua kuitenkin paljon samaa. (Attardo 1994, 298–299.) Lyhimmillään tilannesidonnainen huumori voi tarkoittaa yhtä pientä lauseen osaa ja pisimmillään se voi olla pitkä ja polveileva monen puhujan yhdessä

rakentama kokonaisuus (Bertrand & Priego-Valverde 2013, 143). Seuraavaksi tarkastelemme huumorin rakentumista keskustelussa sekvenssien eli puhetoimintojen vuorottelun kautta.

3.2 Huumorin sekvenssijäsennys

Tässä tutkielmassa tarkastellaan keskusteluja, joiden kontekstina on kodeissa tapahtuvat sosiaalihuollon alaiset ammattilaisten ja asiakkaiden kohtaamiset. Palvelukohtaamisiin liittyy ennalta sovittuja tavoitteita ja toisaalta esimerkiksi institutionaaliseen vuorovaikutukseen liitettyjä ääneen lausumattomia odotuksia. Käytännössä keskustelu etenee kuitenkin hyvin vapaamuotoisesti ja tapauskohtaisesti.

Attardo on havainnut, että mitä virallisempi konteksti on kyseessä, sitä vähemmän huumorin käyttöä vuorovaikutuksessa esiintyy. Kovin virallisissa tilaisuuksissa, kuten poliittisissa tai hallinnollisissa neuvotteluissa tai tarkkaan säädetyissä seremonioissa katsotaan huumorin käyttö usein sopimattomaksi. Näissäkin voi silti huumoria esiintyä ja silloin se on yleensä tilannesidonnaista huumoria. Toisaalta mitä epämuodollisemmassa kontekstissa ollaan, kuten illanvietossa ystävien kesken tai arkikeskustelussa perheen sisällä, sitä herkemmin ihmiset käyttävät huumoria. Arkikeskusteluissa on tavallista sekä tilannesidonnainen huumori että yksittäisten vitsien kertominen. (Attardo 1994, 297.)

Tutkielmassa käytetty aineisto on kerätty arkikeskustelun ja virallisten tilaisuuksien välisessä maastossa: kotona tapahtuvissa palvelukohtaamisissa. Voidaan ehkä olettaa, että aineistosta mahdollisesti löytyvä huumori on pääsääntöisesti tilannesidonnaista ja spontaania (situational jokes), keskustelun virrassa esiintyvää huumoria eikä niinkään muusta kontekstista irrallisia yksittäisiä vitsejä (canned jokes). Ei silti ole pois laskettua, etteikö aineistosta voisi löytyä otteita myös jälkimmäisestä huumorityypistä. Olettamaan pohjaten on tarpeen ottaa hieman lähempään tarkasteluun juuri tilannesidonnaisen huumorin rakentumisen malli.

Sekvenssijäsennyksellä viitataan keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa vuorovaikutuksen osallistujien tapaan järjestää puheenvuoronsa niin, että puhetoiminnot linkittyvät toisiinsa muodostaen toimintajaksoja eli sekvenssejä. Sekvenssijäsennyksen sisältä voidaan havaita vielä erilaisia puheen vuorotteluun liittyviä jäsennyksiä, kuten preferenssijäsennys. Tämä tarkoittaa sitä, että tietyt puhetoiminnot suosivat tietynlaisia responsseja. Esimerkiksi kysymykseen odotetaan saatavan vastaus tai kutsuun odotetaan saatavan responssin mieluummin kutsun hyväksyminen kuin hylkääminen. (Reavaara ym. 2001, 15–16.)

Huumoria kuten muuta vuorovaikutusta voidaan tarkastella sekvenssijäsennyksen kautta. Harvey Sacks on muotoillut nimenomaisesti huumorin analysointiin tarkoitettun sekvenssijäsennyksen mallin (Sacks 1974). Attardo viittaa Sacksin sekvenssijäsennysmalliin nimellä “*preface-telling-response*” *conversational model of joke telling*. (Attardo 2015, 169; Attardo 1994, 294.) Sacksin mallille on vaikea löytää suomenkielistä vastinetta, mutta viittaa siihen jatkossa käsitteellä ‘huumorin sekvenssijäsennys’. Huumorin sekvenssijäsennyksen tarkoitus on avata huumorin rakennetta ja selittää huumorin roolia osana vuorottelevaa keskustelua. Toisin sanoen malli tarkastelee yleisellä tasolla sitä, miten peräkkäiset puhetoiminnot huumorin aikana liittyvät toisiinsa. Erityisesti Sacks keskittyy yksittäisten vitsien sekvenssien keskusteluanalyttiseen tutkimiseen, mutta malli soveltuu myös tilannesidonnaisen huumorin tarkasteluun. (Sacks 1974.) Mallia on soveltanut muun muassa Salvatore Attardo (1994, 293–331). Tässä tutkielmassa hyödynnetään sekä Sacksin alkuperäistä sekvenssijäsennyksen teoriaa että Attardon siitä johtamia tulkintoja.

Huumorin sekvenssijäsennys koostuu kolmesta osasta: johdanto (*preface*), kerronta (*telling*) ja reaktio (*response*). Näissä kaikissa kolmessa osassa on omat sekvenssinsä sekä kertojalle että kuulijalle. (Sacks 1974; Attardo 1994, 301). Seuraavassa taulukossa on Sacksin mallinnuksen pohjalta Attardon muotoilema puhetoimintojen jäsenys. Taulukon jälkeen kuvailen lyhyesti sekvenssien pääpiirteitä.

Taulukko 1. Tilannesidonnaisen huumorin puhetoimintojen eli sekvenssien jäsenys (Attardo 1994, 301).

Tilannesidonnainen huumori	aloitteen tekijä	kuulija
Johdanto (<i>preface</i>)	Tilanteen tunnustelu	-
Kerronta (<i>telling</i>)	kerronta, esittäminen	keskeytys
Reaktio (<i>response</i>)	loppuhuipeutus, yllyttävä nauru	nauru, hiljaisuus, arvioiva kommentti, viivästynyt nauru, jatkovitsi

Johdanto

Humoristinen puhe, sanoilla leikkittely tai vitsi aloitetaan yleensä ainakin jossain määrin tilanteen tunnustelulla. Tämä tarkoittaa sitä, että puhuja tunnustelee, onko hetki ja konteksti sopiva huumorin käyttämiseen. Spontaanissa keskustelussa tunnustelu tapahtuu usein hyvin nopeasti, yhtäaikaaisesti puheen kanssa vuorovaikutuksen edetessä. Johdanto ja tilanteen tunnustelu on erityisen tarpeellista tilanteissa, joissa suunnitelmana on kertoa perinteinen vitsi. Tällöin puhujan on kiinnitettävä yleisön huomio ja mielenkiinto pohjustamalla tilannetta “Haluatteko kuulla hyvän vitsin?” -tyyppisesti. Tämän tyyppiseen vitsin pohjustamiseen kysymyksen muodossa voidaan olettaa saatavan kuulijalta jonkinlainen reaktio. Pohjustuksen avulla kuulija saadaan myös valmistautumaan huumorin kuulemiseen ja siten hänelle luodaan mahdollisuus valmistautua tunnistamaan esimerkiksi huumorille tyypilliset ristiriitaiset sanavalinnat. (Sacks 1974, 338–340; Attardo 1994, 303).

Tilannesidonnaisen huumorin kohdalla asetelma ei ole sama. Keskustelun lomassa viljelty huumori valmistellaan spontaanisti tilanteen edetessä ja usein nopeiden tulkintojen seurauksena. Tällöin varsinaista johdantoa huumorille ei välttämättä edes ilmaista, eikä kuulijalta odoteta myöskään sanallista hyväksyntää huumorin käytölle. Tilannesidonnaisessa huumorissa johdannon puuttuessa puhujan täytyy luottaa siihen, että kuulija ymmärtää asian vitsikkyyden kontekstin kautta. (Attardo 1994, 303; Attardo 2015, 169–170).

Kerronta

Kerronta on se osa huumorin käyttöä, jossa varsinainen humoristinen ilmaisu tuotetaan. Kun puhuja on todennut tilanteen huumorille sopivaksi, voi hän käyttää omassa puheenvuorossaan huumoria parhaaksi katsomassaan muodossa konteksti ja kuulijat huomioiden. Huumorin kerrontasekvenssin aikana kertoja on aktiivinen osapuoli ja muiden odotetaan olevan vastaanottavaisia kuuntelijoita. Käytännössä on kuitenkin mahdollista, että kerronta keskeytetään kuulijan toimesta. (Sacks 1974, 344–346; Attardo 1994, 303–305.)

Reaktiot

Huumorin ilmaisijalle on tyypillistä päättää humoristinen kommentti tai tarina jonkinlaiseen loppuhuipennukseen tai nauruun, joka ilmaisee kuulijalle puheenvuoron päättyneen. Näin hän kääntää vuorottelujäsennyksen mukaisesti vuoron ja samalla vastuun reaktiosta myös kuulijalle. Kuulijan reaktio esitettyyn huumoriin voi vaihdella hiljaisuudesta ja asian sivuuttamisesta nauruun ja huumorin jatkamiseen. (Sacks 1974; Attardo 1994, 307.) Naurun

tyyli voi kertoa reaktiosta laajemminkin. Sydämellinen ja spontaani nauru on esimerkiksi erilaista kuin ironinen tai pakotettu naurahdus (Attardo 2015, 174). On myös mahdollista, että kuulija ei ymmärrä huumoria ja joko tulkitsee sen liian kirjaimellisesti tai esittää tulkintaa selkeyttäviä kysymyksiä tai kommentteja (Bell 2017, 358).

Kuulijalla on mahdollisuus myös pysytellä hiljaa huumorin jälkeen. Hiljaisuudellakin on oma merkityksensä. Sillä kuulija voi viestiä oman mielipiteensä huumorin onnistumisesta tai sen käytön soveliaisuudesta tilanteessa. Hiljaisuudella voi olla huumorin ilmaisijalle hyvin kiusaannuttava vaikutus. (Sacks 1974, 349; Attardo 1994, 310.)

3.3 Huumorin tuntomerkit

Miten huumorin voi tunnistaa aineistosta ja mistä huumori alkaa tai milloin se loppuu? Huumorilla, kuten muillakin vuorovaikutusilmiöitä, on omat ominaispiirteensä ja ilmenemistapansa. Seuraavaksi käsittelemme joitain huumorin rajaamista helpottavia tunnusmerkkejä. Lista ei ole huumorin tutkimuksen kannalta kaiken kattava, mutta siihen on poimittu tämän keskusteluanalyttisen tutkielman kannalta oleellimmat tekijät.

Prosodia

Huumoria on tieteellisessä tutkimuksessa pyritty tunnistamaan ja rajaamaan esimerkiksi prosodiikan kautta (Attardo 2015, 182). Prosodiikka tutkii muun muassa puheen ja kielen ilmaisuissa esiintyvien sanojen ja tavujen kestoa, painotusta, sointia ja laajuutta (Tieteen termipankki 2021). Prosodian voidaan ajatella olevan puheen musiikillinen puoli, jolla on sosiaalisen toiminnan kannalta tärkeitä tehtäviä. Prosodian merkitys vuorovaikutuksessa on suuri, sillä sen kautta keskustelun osapuolet voivat säädellä puheenvuorojensa suhdetta toistensa puheenvuoroihin. Se mahdollistaa siis osaltaan yhteistoiminnallisuuden ja antaa kuulijalle tietoa puhujan tavoitteista ja tarkoitusperistä. (Stevanovic 2016, 106.)

Prosodian ja huumorin linkittymisestä on huumorin tutkijoiden keskuudessa oltu kahta mieltä. Gironzetti (2017) on tarkastellut erilaisia tutkimuksia prosodian ja huumorin suhteesta. Hän toteaa, että osa tutkimuksista (ks. Bauman 1986; Norrick 2001) tukee käsitystä siitä, että puhujan tauot, intonaation vaihtelu ja äänenpaino voivat erottaa humoristisen puheosuuden muusta puheesta. Jotkin tutkimukset taas ovat tulleet lähes vastakkaiseen lopputulokseen.

Varsinkin viimeaikaisissa tutkimuksissa (ks. Attardo & Pickering 2011; Attardo ym. 2013) on havaittu, että prosodia huumorin käytön aikana ei merkittävässä määrin eroa muusta puheesta, eikä sitä näin ollen voida pitää täysin luotettavana huumorin tunnusmerkkinä. (Gironzetti 2017, 401–403.)

Huolimatta erilaisista tulkinnoista prosodian painoarvoon liittyen, on selvää, että tapa, jolla puhumme, välittää kuulijalle monia merkityksiä aivan kuten sanat, joita käytämme. Prosodisten piirteiden kautta puhujan on mahdollista varsinaisen sanallisen viestinsä lisäksi tuoda julki myös tunteensa tai asenteensa. (Stevanovic 2016, 118–119.) Prosodian tarkastelu on oleellista esimerkiksi sellaisten otteiden kohdalla, joissa naurua ei esiinny, mutta puhujan äänestä voi ”kuulla” hymyn tai huvittuneisuuden. Tällöin prosodia voi paljastaa osapuolten kokevan tilanteessa jotain humoristista. (Glenn & Holt 2017, 298.) Näin ollen ajattelen, että prosodian tarkastelu osana huumorin käytön tutkimista on tärkeä osa-alue, joka osaltaan viestii tilanteesta ja esimerkiksi puhujan innostuksesta tai suuttumuksesta. Tällä tavoin se tukee huumorin tunnistamista tilanteessa, jossa ei ole visuaalista aineistoa käytettävissä.

Prosodiaa analysoidessa tarkastellaan jo todella syväälle ilmaisuun meneviä muuttujia, mikä vaatii erityistä asiantuntijuutta. Tässä tutkielmassa ei ole mahdollista syventyä huumorin määrittämiseen kovin yksityiskohtaisesti prosodian tasolla. On kuitenkin huomattava, että maallikkonakin on mahdollista tunnistaa ja tarkastella puheessa tapahtuvia sävy ja vivahde-eroja. Tällaista yleisellä tasolla tapahtuvaa havainnointia esimerkiksi puhujien intonaatioon ja äänensävyihin liittyen pyritään hyödyntämään myös tässä tutkielmassa, yhdistäen se muihin havaintoihin ja tunnusmerkkeihin.

Sanavalinnat ja ristiriidat

Prosodiikan lisäksi huumoria voidaan lähteä tunnistamaan perehtymällä semantiikkaan eli sanojen merkityssisältöön sekä tehtyihin sanavalintoihin. Huumorille on tyypillistä ristiriitaisuus semantiikan tasolla. Huumori hyödyntää kielikuvia ja huumorin tunnistaminen vaatii, että kuulija ymmärtää, milloin ei ole tarpeen ottaa asioita kirjaimellisesti. (Attardo 2015, 182.)

Kielenkäyttöä voidaan pitää yhtenä lähtökohtana sosiaaliselle yhteistoiminnalle. Sanavalinnoillaan ihminen muotoilee toimintaansa sellaiseksi, että muut voivat ymmärtää hänet ja reagoida vuorovaikutukseen asianmukaisesti. Sanavalinnoillaan ihminen voi tehdä

monenlaisia asioita. Valitsemillaan sanoilla puhuja voi heijastaa paitsi sen hetkistä keskustelun tilaa, myös muuttaa sitä toivomaansa suuntaan. (Lindholm & Stevanovic 2016, 83–87.)

Ristiriitaisuus ilmenee usein ironian keinoin. Ironia on ilmaisua, jossa asian todellinen merkitys ja käytetyt sanat ovat keskenään ristiriidassa. Asia ei siis ole todellisuudessa siten, miten puhuja sen antaa ymmärtää olevan. Ironialle on tyypillistä vastakohtien ja ristiriitojen käyttäminen sekä lähtökohtaisesti yhteensopimattomien asioiden rinnastaminen. (Colston 2017, 234–236.) Vitsaillessaan puhuja samalla ikään kuin näyttelee, että kaksi toisiinsa sopimatonta asiaa olisivat toistensa vastineita (Attardo 1994, 285). Olettaen, että vuorovaikutuksen osapuolilla on niin sanottu yhteinen mentaalinen maailma ja yhteinen tiedollinen perusta, ei heillä kuitenkaan yleensä ole vaikeuksia ymmärtää epäsuoraa tai vihjailevaa puhetta (Lindholm 2016, 306). Ironiassa korostuu kielen sosiaalinen ulottuvuus: sanojen merkitys muotoutuu sosiaalisessa kanssakäymisessä (Colston 2017, 236).

Ironialla on monia sävyjä. Tyypillisimpiä tapoja käyttää ironiaa on kytkeä se johonkin tilanteeseen. Tällöin todellinen tilanne ja puhujan siitä muodostama kuvaus ovat keskenään ristiriidassa. Ironiaksi voidaan katsoa myös liioittelu ja toisaalta vähättely. Tällöin asian tai tilanteen merkitystä, kokoa tai yleisyyttä joko liioitellaan tai vähätellään suhteessa todelliseen asiaan. (Colston 2017, 236.) Ironiaa voidaan ilmaista myös retoristen kysymysten muodossa. Liioitteluun, vähättelyyn tai retoristen kysymysten esittämiseen ei kuitenkaan automaattisesti liity ironia, vaan niihin täytyy yhdistyä jonkinlaista ristiriitaa suhteessa todellisuuteen, jotta ne voidaan tulkita ironiaksi. (Burgers & van Mulken 2017, 392–393.)

On syytä nostaa esiin vielä sarkasmi, joka on ironiaan rinnastettava ja niin ikään ristiriitoihin pohjaava ilmaisun muoto. Sarkasmi eroaa muusta ironiasta kuitenkin huomattavan negatiivisen vivahteensa kautta. Sarkasmiin puetaan usein ilkeilyä tai kritiikkiä, jota ei haluta ilmaista suoraan. (Colston 2017, 236; Cheang & Pell 2013, 15.) Sarkasmi voidaan nähdä ironian aggressiivisena muotona (Attardo ym. 2013, 2). Vaikka sarkasmiin liittyy usein kritiikin ohessa vitsikkyys, ei sitä välttämättä koeta niin selvästi huumoriksi kuin muuta ironiaa. Ironian tai sarkasmin tarkoitus ei ole aina naurattaa tai olla edes hauskaa, vaan enemmänkin herättää kuulijassaan reaktio, joka kuitenkin voi olla myös huvittuneisuus. (Colston 2017, 236.)

Nauru

Huumorin yksi keskeisimmistä tunnusmerkeistä on nauru. Se on kenties tärkein tunnusmerkki myös tässä tutkielmassa. Kaikki nauru ei kuitenkaan liity aina huumoriin. Naurulla voidaan ilmaista ilon ja huvittuneisuuden lisäksi monia muitakin tunnetiloja ja viestejä. Yhtäältä naurun ja huumorin yhteys mahdollistaa keskustelunanalyttisen huumorin tarkastelun, mutta toisaalta haastaa huumorintutkijaa monitulkintaisuudellaan. Tämän tutkielman tarkastelemassa aineistossa nauru on litteroitu puheen oheen. Sen tulkinta on merkittävässä roolissa varsinkin, kun aineisto koostuu audiotallenteista, eikä ole mahdollisuutta tehdä visuaalisia havaintoja tutkittavista ja heidän elekielestään. Pidän tärkeänä avata hieman naurun monia ulottuvuuksia sekä sen roolia huumorin tunnusmerkkinä.

Nauru on neurofysiologinen reaktio huumorille (Attardo 1994, 10). Se ei silti ole yksiselitteisesti huumorin fyysinen osoitus tai ilmentymä (Attardo 2015, 170). Phillip Glenn tarkastelee naurun merkityksiä teoksessaan *Laughter in Interaction*. Hän kuvailee naurun olevan ihmisiä yhdistävä tekijä, joka kuvastaa yhteyttä, läheisyyttä, ystävällisyyttä ja toimii tärkeässä roolissa ihmisten keskinäisten suhteiden ylläpitäjänä. Toisaalta nauru voi olla pilkkaavaa, ivaavaa ja väheksyvää. Nauru kuuluu monenlaisiin tilanteisiin, kuten niihin, jotka koemme humoristisina, mutta myös niihin, jotka saavat meidät jännittyneiksi. (Glenn 2003, 1–2.)

Nauru voi olla spontaania ja estotonta, mutta se voi olla myös harkittua tai pakotettua. Se voi lähteä huumorista ja leikkisyydestä, mutta sen syynä voivat olla myös esimerkiksi fyysiset toiminnot kuten kutiaminen tai toisaalta psyykkiset reaktiot kuten nolostuminen tai hermostuminen. (Attardo 2015, 170.) Toisinaan taas nauru ikään kuin tarttuu: nauramme, koska muutkin nauravat. Nauru voi olla vuorovaikutuksen osapuolten keskenään jakamaa toimintaa. (Glenn 2003, 1–2.) Nauruja on erilaisia ja naurulle löytyy kaikista kielistä lukuisia synonyymeja, jotka kuvaavat naurun tyyliä yksityiskohtaisemmin kuin pelkkä yläkäsite 'nauru' (Trouvain & Truong 2017, 344). Suomen kielessäkin voidaan luetella monia naurua kuvaavia alakäsitteitä ja synonyymejä, kuten kikatus, hekotus, hihitys, tirsunta ja hykertely, vain muutamia mainitakseni.

Nauru on ollut tutkimuksen kohteena monenlaisissa yhteyksissä. On todettu, että ihminen ei naura sattumanvaraisesti, vaan nauraminen riippuu monesta tekijästä. Nauru on sosiaalisten normien, puhetoimintojen ja muiden vuorovaikutusta ohjaavien tekijöiden yhteispelin tulosta. Tutkimalla naurua, sen funktioita ja muotoja voidaan syventää ymmärrystä ihmisten välisestä

vuorovaikutuksesta. Keskustelunanalyysi soveltuu erinomaisesti naurun tarkasteluun vuorovaikutustutkimuksissa. (Glenn 2003, 2.) Huumorintutkimuksessa pelkästään nauruun keskittymällä ei kuitenkaan saada täysin luotettavia tuloksia. Tutkija, joka määrittelee yksinomaan naurun huumorin tunnusmerkiksi, päätyy hyvin todennäköisesti virhetulkintoihin analyysissään. (Attardo 2015, 182.) Naurun havaitseminen ja jäsentäminen aineistosta on kuitenkin oleellinen osa huumorin analysoimista, kunhan sen funktion tarkasteluun liitetään muitakin huumorin tunnusmerkkejä (Attardo 1994, 10–13; Glenn & Holt 2017, 297).

Nauru voi olla myös viivästynyttä. Tämä tarkoittaa sitä, että kuulija ei reagoi huumoriin nauramalla välittömästi vitsin kuultuaan, vaan tekee ensin mielessään tilannearvion nauramisen soveliaisuudesta. Toisaalta kyse voi olla myös siitä, että kuulija ei ymmärrä huumorin sisältöä ennen kuin on hetken jäsentänyt kuulemaansa mielessään. Arvioidessaan naurun soveltuvuutta tilanteessa kuulija tekee mielessään kompromissia kahden asian suhteen. Hänen täytyy arvioida, ilmaiseeko hän kykynsä ymmärtää huumoria nauramalla heti kertojan lopetettua kertomuksensa vai odottaako hän ensin toisten reaktioita ja määrittää siten naurun soveltuvuutta tilanteeseen. (Sacks 1984, 348–349; Attardo 1994, 309; Attardo 2015, 171.)

4 Tutkimusmenetelmä ja tavoitteet

Huumorin käsitteen, sekvenssijäsennyksen, funktioiden ja tunnusmerkkien tarkastelun jälkeen siirryn kuvailemaan tarkemmin tutkielmassa käytettyä tutkimusaineistoa ja -menetelmiä. Myös tutkimuskysymykset esitellään ja täsmennetään tässä osiossa. Lisäksi pohditaan tutkielman tekemiseen liittyviä tutkimuseettisiä kysymyksiä ja huomioita.

4.1 Tutkimusaineisto ja tutkimuskysymykset

Tutkielman aineisto koostuu kotikäyntinauhoitteista, niiden litteroinneista sekä kenttäpäiväkirjamerkinnoista. Tutkielman käyttöön luovutettiin Geokoti -hankkeen kokonaisaineistosta yhteensä 25 kotikäyntinauhoitusta. Aineisto on kerätty psykososiaalisten palvelujen yksikön alla toimivan asumispalvelujen jalkautuvan työn kotikäynneillä. Asumispalvelujen jalkautuva työ tukee, auttaa ja ohjaa yksilöllisesti asiakasta mahdollisimman itsenäiseen pärjäämiseen ja osallisuuteen omassa arjessaan. Työn tavoitteena on ehkäistä

sytyäytymistä sekä vähentää sairaala- ja laitoshoidon tarvetta. Palvelu on tarkoitettu 18–65-vuotiaille mielenterveys- ja päihdekuntoutujille. Jalkautuvan työn työryhmään kuuluu vastaava sairaanhoitaja, kaksi psykiatrista sairaanhoitajaa sekä kaksi mielenterveys- ja päihdetyöhön suuntautunutta lähihoitajaa. (Geokoti-hankkeen julkaisematon dokumentti.)

Aineisto on kerätty vuonna 2018 länsisuomalaisessa kaupungissa. Aineisto koostuu liikkuvan etnografian metodilla tuotetuista tarkoista kenttämuistiinpanoista ja kotona tapahtuvien palvelukohtaamisten nauhoituksista (ks. Lydahl ym. 2020). Aineiston kerääminen on toteutettu siten, että tutkija on osallistunut asumispalvelujen jalkautuvan työn mukana kotikäynneille. Lupa tutkijan osallistumiseen kotikäynneille on kysytty asiakkailta etukäteen. Tutkijalla on ollut käynneillä mukanaan nauhuri, johon on tallennettu kotikäynti kokonaisuudessaan, usein alkaen jo siitä hetkestä, kun työntekijä ja tutkija saapuvat asiakkaan asunnon pihaan. Tutkija on pitänyt lisäksi kenttäpäiväkirjaa, johon hän on kuvaillut esimerkiksi omia tuntemuksiaan, havaintoja asiakkaan kodista sekä ammattilaisen ja asiakkaan välisestä vuorovaikutuksesta. Tutkija pysyttelee kotikäyntitilanteissa hieman vaihtelevasti ulkopuolisen tarkkailijan roolissa. Hyvin monessa tallenteessa ilmenee, että tutkija myös osallistuu vuorovaikutukseen ja jopa käytännön tekemiseen asiakkaan kodissa, kuten siivoamiseen ja järjestelyyn.

Tutkielman käyttöön luovutetuista 25:stä kotikäyntitallenteesta analyysivaiheeseen valikoitui yhteensä 21 kotikäyntiä. Lyhyin tallenne oli kestoltaan noin 17 minuuttia ja pisin 1 tunti 40 minuuttia. Pääsääntöisesti kotikäyntien kesto oli noin 45–60 minuuttia. Tarkasteltavissa kotikäynneissä esiintyy yhteensä 15 eri asiakasta, eli joidenkin asiakkaiden luokse on tehty useampi erillinen käynti. Asiakkaissa on sekä naisia että miehiä. Tallenteissa esiintyy yhteensä neljä eri työntekijää, jotka kaikki ovat naisia.

Tutkielma on keskustelunanalyyttiselle tutkimukselle tyypillisesti aineistolähtöinen. Tutkimusote on induktiivinen, eli tarkoitus on edetä pienistä havainnoista ja yksityiskohdista kohti laajempaa kokonaiskuvaa ja johtopäätöksiä. Aineistoa on tarkoitus käydä läpi hyvin yksityiskohtaisesti, kohta kohdalta tarkastellen. Keskustelunanalyyttinen tutkimus on käytännössä aineistossa edestakaisin liikkumista, otteiden yksityiskohtaista tarkastelua ja lopulta valittujen otteiden kautta yleiskuvan rakentamista tutkittavasta aiheesta (Sidnell 2013, 77). Keskustelunanalyyttiselle aineiston tarkastelulle on tyypillistä se, että vaikka tutkijalla olisi jo aloittaessaan hahmotelma tutkimuskysymyksistä, antaa hän aineiston ohjata itseään tutkimuskysymysten tarkemmassa määrittelyssä (Vatanen 2016, 320).

Lindholm kirjoittaa kontekstin ymmärtämisen merkityksestä keskustelunanalyysin tekemiselle. Erityisesti hän kiinnittää huomiota etnografian ja keskustelunanalyysin toisiaan täydentävään suhteeseen. (Lindholm 2016, 335.) Pidän tärkeänä myös tässä tutkielmassa nostaa esiin huomion siitä, miten erityyppiset aineistot täydentävät toisiaan. Tutkielman primääriaineistona toimivat kotikäyntitalenteet ja niiden litteroinnit, joita keskustelunanalyysin kautta lähden tarkastelemaan. Sekundaariaineistona tutkielman kannalta näen etnografisen kenttäpäiväkirjan. Sitä ei voi luonnollisestikaan tarkastella keskustelunanalyysin kautta, eikä se anna yksityiskohtaisia vastauksia tutkimuskysymyksiin, sillä se koostuu kotikäynneille osallistuneen tutkijan subjektiivisista havainnoista. Keskustelunanalyysin ja etnografian yhdistäminen voi kuitenkin rikastuttaa lopputulosta ja edistää kontekstin ymmärtämistä, mikä taas on oleellista aineistossa esiintyvien ilmiöiden ymmärtämiseksi (Lindholm 2016, 337–338).

Ottaen huomioon tutkimuksen tavoitteet, analyysimenetelmän ja aineistokokonaisuuden, on tutkielmalle asetettu seuraavat tutkimuskysymykset:

- Kuinka yleistä huumorinkäyttöä kotikäynneillä on?
- Kuka on aloitteen tekijä huumorin käytössä?
- Miten huumori ilmenee vuorovaikutustilanteessa?
- Miten huumoriin reagoidaan?
- Mikä vaikuttaisi olevan huumorin retorinen funktio vuorovaikutustilanteissa?

Huumorinkäytön yleisyyttä tarkastellaan laskemalla huumoria sisältävien aineisto-otteiden määrä sekä koko aineiston osalta, että yksittäisten otteiden tasolla. Myös aloitteen teon jakautumista työntekijöiden ja asiakkaiden kesken tarkastellaan kvantitatiivisin keinoin. Kysymykseen huumorin ilmenemistä vuorovaikutustilanteessa vastataan keskustelunanalyysiä hyödyntämällä. Niin ikään keskustelunanalyysin kautta arvioidaan huumoriin reagoimisen tapoja. Keskustelunanalyyttisen tarkastelun ohessa arvioidaan lisäksi huumorin retorista funktiota, jotka pyritään tunnistamaan Meyerin (2000) muotoilemaa jaottelua hyödyntämällä.

Näiden vuorovaikutuksen kulkuun keskittyvien kysymysten lisäksi tarkastellaan seuraavia aiheita:

- Millaisia teemoja huumorin kautta käsitellään?
- Voiko huumorin nähdä kytkeytyvän jotenkin kotiin paikkana?

Huumorin käytön teemoista tehdään reittaamalla eli intuitiiviseen arviointiin pohjaten karkea luokittelu ja tarkastellaan, nouseeko jokin tietty teema tai teemoja erityisen usein huumorin kautta esiin. Tässä yhteydessä tehdään myös huomioita siitä, näkyykö huumorin käytön teemoissa palvelukohtaamisten paikka, eli asiakkaan koti.

4.2 Keskusteluanalyysi

Geokoti -hanke pohjaa etnometodologiseen vuorovaikutuksen tutkimukseen. Siinä kerätty aineisto on koottu liikkuvan etnografian keinoin. Tämän tutkielman analyysimenetelmäksi valikoitui etnometodologiaan pohjaava keskusteluanalyysi. Tutkielma keskittyy vuorovaikutuksen tutkimiseen ja tarkemmin määriteltynä huumorin käyttöön osana ammattilaisen ja asiakkaan välistä vuorovaikutusta.

Lindholm (2016, 335) kirjoittaa keskusteluanalyysin ja etnografian suhteesta. Hän toteaa, että kontekstin ymmärtäminen on keskusteluanalyysin ehto. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että keskusteluanalyysia on mahdotonta tehdä täysin luotettavasti ilman, että ymmärtää kontekstia, johon keskustelu sijoittuu. Tässä tutkielmassa aineiston tukena on toiminut aineistoa keränneen tutkijan etnografinen kenttäpäiväkirja. Tutustumalla siihen, on tutkielmaa tehdessä ollut mahdollista saada yksityiskohtaista tietoa tutkimuksen kontekstista. Tämä on helpottanut orientoitumista äänitallenteiden analysoimiseen.

Keskusteluanalyysin lähtökohtainen olettama on, että ihmiset rakentavat vuorovaikutusta toistensa kanssa systemaattisesti tiettyihin sääntöihin ja säännönmukaisuuksiin pohjaten. Tämä keskustelua ohjaava säännönmukaisuus ja järjestyneisyys voidaan havaita jopa hienovaraisimmissa keskustelun yksityiskohdissa. Voidaan ajatella, että jokaisella yksityiskohdalla, ominaisuudella ja piirteellä on merkityksensä keskustelun etenemisen ja siten koko vuorovaikutuksen kannalta. (Glenn 2003, 35.) Keskusteluanalyysi keskittyy tarkastelemaan vuorovaikutuksen rakenteita ja säännönmukaisuuksia mikrotasolla (Lindholm 2016, 331).

Keskusteluanalyysi soveltuu erityisen hyvin luonnollisten vuorovaikutusaineistojen yksityiskohtaiseen tarkasteluun. Keskusteluanalyysi on parhaimmillaan silloin, kun vuorovaikutustoimintaa tutkitaan sen luonnollisessa ympäristössä, eli kun aineisto koostuu aidoista vuorovaikutustilanteista eikä esimerkiksi etukäteen valmistelluista haastatteluista. (Vatanen 2016, 313; Glenn 2003, 35.) Keskusteluanalyysissä tutkimus kohdistuu

vuorovaikutuksessa ja toiminnassa julkisiksi tehtyihin merkityksiin ja oivalluksiin, eikä niinkään vuorovaikutustilanteessa osallisina olevien ihmisten sisäisiin kokemuksiin ja prosesseihin. Toisaalta myös nämä voivat olla analyysin kohteina siinä tapauksessa, että keskustelijat tekevät niistä julkisia, eli sanoittavat kokemuksensa ääneen osaksi verbaalista vuorovaikutusta. (Vatanen 2016, 313; Glenn & Holt 2017, 402.)

Keskustelunanalyysi on alun perin kehitetty yhteiskuntatieteilijä Harvey Sacksin johdolla. Sacks kollegoineen alkoi yhdistelemään 1960-luvulla Harold Garfinkelin ja Erving Goffmanin esittelemiä ajatuksia muun muassa keskustelusta vuorovaikutuksen perusinstituutina sekä vuorovaikutuksen säännönmukaisuudesta (Heritage & Clayton 2011, 17). Juhilan (2004) laatiman vuorovaikutustutkimuksen sukupolviajoittelun mukaisesti voidaan keskustelunanalyysin taustametodologiaksi siis sijoittaa Garfinkelin edustama etnometodologia ja Goffmanin edustama impressionistinen sosiaalipsykologia. Nämä vuorovaikutustutkimuksen toisen polven suuntaukset saivat alkunsa 1950- ja 60-luvuilla. Keskustelunanalyysi sen sijaan lasketaan kuuluvaksi vuorovaikutustutkimuksen toista sukupolvea seuranneisiin nykysuuntauksiin, jotka pohjaavat paljolti aiemman sukupolven perinnölle. Garfinkelin ja Goffmanin kirjoitukset liittyen arkielämän sosiaaliseen järjestykseen toimivat inspiraationa Sacksin kehitellessä entistä konkreettisempia analyysimuotoja (Juhila 2004, 166–167). Sacks halusi korostaa sosiaalisen kanssakäymisen jäsenyisyyttä ja yhteistoiminnallisuuden merkitystä pienissäkin yksityiskohdissa (Heritage & Clayton 2011, 17).

Kaikkea vuorovaikutustutkimusta, myös keskustelunanalyysiä tehdessä on tärkeää tiedostaa yhteistoiminnallisuuden ja yhteisen tiedollisen perustan merkitykset vuorovaikutuksen kululle. Ihmisten välistä yhteistoimintaa mahdollistavat paitsi jaettu materiaallinen maailma myös jaettu mentaalinen maailma. Materiaalinen maailma koostuu toimintamahdollisuuksia rajoittavista konkreettisista rakenteista, esineistä, alueista ja materiaaleista. Mentaalinen maailma sen sijaan viittaa yhteiseen ja jaettuun elämänpiiriä koskevaan tietoon, joka ohjaa ihmisten käsityksiä, motiiveja, tavoitteita ja odotuksia. Yhteisen tiedollisen perustan rakentumiseen keskustelun osapuolten välillä vaikuttaa käytännössä siis opittu kulttuurinen tieto ja toisaalta aiemmat kokemukset vuorovaikutuskumppanin kanssa toimimisesta. Yhteinen tiedollinen perusta vaikuttaa esimerkiksi siihen, miten oma toiminta voidaan muotoilla toisille ymmärrettäväksi. (Lindholm & Stevanovic 2016, 79–80.)

Keskustelunanalyysin kautta on toistaiseksi tutkittu enemmän naurua kuin huumoria. Tämä johtunee siitä, että huumorin tunnistaminen aineistosta on työläämpää ja tulkinnanvaraisempaa

kuin havaintojen tekeminen nauruun liittyen. Tästä huolimatta myös huumoria tulisi tutkia laajemmin keskusteluanalyysin kautta, sillä se saattaa hyvinkin tarjota uusia näkökulmia sosiaalisen vuorovaikutuksen rakentumisesta ja huumorin roolista osana sitä. (Glenn & Holt 2017, 403.) Attardon (1994, 293) mukaan keskusteluanalyysi soveltuu huumorin tutkimiseen erityisen hyvin. Sen avulla on mahdollista tarkastella erilaisten huumorin funktioiden merkitystä osana suurempaa vuorovaikutusprosessia.

Huumori voidaan ajatella sosiaalisena ja kommunikatiivisena toimintana, joka kaiken muun vuorovaikutuksen tavoin on jäsentynyttä ja säännönmukaista. Näin ollen keskusteluanalyysin avulla on mahdollista saada tietoa siitä, miten ihmiset hyödyntävät huumorin keinoja keskinäisessä vuorovaikutuksessaan, millaisia säännönmukaisuuksia huumorin käyttöön liittyy ja miten niillä rakennetaan yhteistoiminnallisuutta. Toisaalta voidaan ajatella, että huumori monitulkintaisena ilmiönä on pitkälti subjektiivinen kokemus, jota taas ei keskusteluanalyysin keinoin ole perusteltua lähteä tulkitsemaan. Keskusteluanalyysin tarkoituksena ei ole lähteä psykologisoimaan tai tulkitsemaan vuorovaikutuksen osallistujien sisäisiä kokemuksia humoristisista tilanteista. (Glenn & Hult 2017, 403–404.) Keskusteluanalyytikko on kiinnostunut vuorovaikutuksesta itsestään, sen rakenteista ja verbaalisista osa-aineksista, eikä niinkään osallistujien arvoista, moraalista tai muista sisäisistä kokemuksista (Vatanen 2016, 321).

4.3 Huumorin havainnointi

Tutkimusaineiston koostuessa äänitallenteista ja niiden litteroinneista, jää vuorovaikutuksen havainnoinnin ulkopuolelle suuri ja vuorovaikutustutkimuksen kannalta oleellinenkin ulottuvuus, nimittäin tutkittavien nonverbaalinen viestintä. Kuten kaikessa vuorovaikutuksessa, myös huumorin käytössä on non-verbaalisilla tekijöillä kuten eleillä, ilmeillä ja asennoilla suuri painoarvo viestin välittymisessä keskustelun osapuolten välillä. Näin ollen on hyvin todennäköistä, että tutkielmassa on jäänyt tunnistamatta tilanteita, jotka vuorovaikutuksen osapuolien välillä on todellisuudessa voitu tulkitseä humoristisiksi. Huumori voi ilmentyä vuorovaikutuksessa joskus hyvinkin pienien eleiden kautta ja näin ollen pelkkä auditiivinen havainnointi ei paljasta kaikkia mahdollisia tilanteita, jotka kotikäynneillä ovat sisältäneet humoristisen vivahteen.

Mallett ja A'hern perustelevat omassa keskusteluanalyysiä hyödyntävässä tutkimuksessaan tutkijan kykyä tunnistaa ja tulkita humoristisia tilanteita sillä, että havainnot tehnyt tutkija on tutkittavien kanssa samassa yhteiskunnassa ja kulttuurissa elävä, täysvaltainen aikuinen henkilö. Näin ollen hän todennäköisesti ymmärtää asioiden ja ilmiöiden merkitykset hyvin pitkälti samalla tavalla kuin tutkittavat potilaat ja hoitajat. Hän jakaa tutkittavien kanssa samanlaisen käsityksen todellisuudesta merkityksineen. Tämän pohjalta voidaan olettaa tutkijan pystyvän myös tunnistamaan vuorovaikutuksesta humoristiset tilanteet ja yksityiskohdat. (Mallett & A'hern 1996, 537.) Myös tässä tutkimuksessa nojataan edellä kuvailtuun olettamaan tutkijan kyvystä tunnistaa ja analysoida huumorin käyttöä ja vuorovaikutuksessa esiintyviä humoristisia vivahteita. Samalla kuitenkin tiedostetaan huumorin monitulkintaisuus ja ihmisten erilaiset käsitykset siitä, mikä on kulloinkin hauskaa tai humoristista.

Huumorin käytön esiintymisen yleisyyttä ja humorististen vuorovaikutustilanteiden määrää on tarkasteltu tässä tutkimuksessa poimimalla aineistosta kaikki sellaiset otteet, joissa on havaittavia tunnusmerkkejä huumorin käytöstä. Havainnot perustuvat aineiston tarkasteluun samanaikaisesti tallennetta kuunnellen ja litterointia seuraten. Tutkielman kannalta relevanteiksi otteiksi on valikoitu sellaiset tilanteet, joista on mahdollista löytää luvussa 3.3 määriteltyjä huumorin tunnusmerkkejä eli joko prosodisia piirteitä, sanavalintoihin tai semantiikkaan liittyvää ristiriitaisuutta tai naurua.

Otteiden kvalifioinnissa on käytetty hyödyksi intuitiivista arviointia eli reittausta (engl. rating). Reittaus on eräänlaista koodausta, joka on kuitenkin vaivattomampaa ja varsinaista koodausta vapaamuotoisempaa vuorovaikutusilmiöiden muuntamista numeeriseen muotoon. Reittaus perustuu tutkimuksen tekijän intuition eli sisäiseen näkemykseen asiasta. Reittauksessa ei laadita niin tiukkaa luokittelujärjestelmää kuin koodauksessa, vaan jätetään enemmän tulkinnanvaraa tutkijalle. Tämä saattaa joltain osin heikentää kvalifioinnin validiteettia, mutta toisaalta mahdollistaa paremmin tilannekohtaisuuden huomioimisen. (Voutilainen 2016, 385.) Käytännössä otteet on siis poimittu ja teemoittain luokiteltu yhdistämällä keskusteluanalyttinen tutkimusote ja reittaus huumorin tuntomerkkeihin.

On tarpeen huomioida, että litterointi ei yksinään aina kerro lukijalle tilanteen humoristisuudesta. Suuri osa otteista onkin kunnolla ymmärrettävissä vasta äänitallenteen kautta, sillä äänenpainoilla ja puheen rytmityksellä on suuri merkitys viestin sävyyn. Olen kuitenkin päättänyt nostaa tähän tutkielmaan muutamia esimerkkejä otteista, joita tallenteista

löytyi ja avata niiden sekvenssijäsennystä sekä huumorin tunnusmerkkejä mahdollisimman tarkasti. Esimerkit havainnollistavat erilaisia tilanteita, joissa huumoria esiintyi sekä tapoja, joilla sitä käytettiin. Litterointeihin on kirjattu kohdat, joissa joku osallistujista tai kaikki nauravat.

4.4 Tutkimuseettiset huomiot

Tutkimuslupa tutkielman tekemiseen on hankittu osana Geokoti –hanketta. Hanke on kerännyt tutkimukseen osallistuneilta työntekijöiltä ja asiakkailta suostumukset aineiston keräämiseen ja tallentamiseen. Tampereen alueen ihmistieteiden eettinen toimikunta ei nähnyt hankkeessa eettisiä ongelmia.

Tutkimuksen tekemisessä pyrin noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä siten kuin se on tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeissa (2012, 6–7) määritelty. Tutkimuseettinen neuvottelukunta linjaa, että hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen edellyttää rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa. Tutkielmassa on huolehdittu hyvien tieteellisten käytäntöjen noudattamisesta kaikilta osin. Ainoastaan tutkielman tekijällä on ollut pääsy tietokoneelle, jossa aineistoa ja tutkielmaa on säilytetty ja työstetty. Asianmukaisista viittausmerkinnöistä ja -tekniikasta huolehtiminen osoittaa kunnioitusta muiden tutkijoiden tekemää työtä kohtaan. Tutkielmaa tehdessä on pidetty tarkkaa kirjaa lähdeaineistosta ja niihin tehtävistä viittauksista. Lisäksi on pyritty keskittämään tiedonhaku vain alkuperäislähteisiin ja välttämään toissijaisten lähteiden käyttöä tiedon oikeellisuuden varmistamiseksi.

Tässä tutkimuksessa käsitellään aineistoa, jossa esiintyy tutkittavien yksityiselämää koskevia henkilötietoja sekä arkaluontoisia asioita. Erityisen tärkeää yksityisihmisten elämää koskevan aineiston käytössä on huolehtia tutkimusaineiston huolellisesta säilyttämisestä sekä siihen liittyvien käyttöoikeuksien noudattamisesta. Tutkittavien anonymiteetti tulee säilyttää kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Tutkielmassa julkaistavissa esimerkkioitteista on poistettu keskusteluun osallistuvien ihmisten nimet. Esimerkkioitteiden valinnassa on muutoinkin pyritty valitsemaan sellaisia otteita, joista ei paljastu pitkälle meneviä henkilökohtaisia asioita, joista voisi päätellä esimerkiksi asiakkaiden asuin- tai työpaikkoja. Tarvittaessa paikannimet on pseudonymisoitu, eli tekaistu, anonymiteetin varmistamiseksi.

Keskustelunanalyysin hyödyntäminen tutkimusmetodina huumorintutkimuksessa ei ole itsestään selvä valinta. Huumorin käyttöä voitaisiin tarkastella tiettyjen muidenkin analyysimenetelmien kautta. Menetelmän valintaan vaikuttivat paitsi käytössä oleva aineisto, myös tutkimukseen valittu näkökulma ja tutkimuksen tavoitteet. Keskustelunanalyysi soveltuu aitojen vuorovaikutustilanteiden tarkasteluun, jollaisista myös tässä tutkimuksessa käytettävä aineisto muodostuu. Lisäksi tutkimuksen tavoitteena on tutkia huumorin merkitystä osana vuorovaikutuksen kulkua ja rakentumista eikä esimerkiksi vuorovaikutuksen osapuolien motiiveja huumorinkäytölle tai henkilökohtaisia kokemuksia sen käyttöön liittyen.

Huumorin monitulkintaisuuden takia on mahdollista, että tutkija löytää huumoria sieltä, missä osallistujat itse sitä eivät ole kokeneet ja tulkitsee siten tilanteita toisella tapaa kuin vuorovaikutuksen osapuolet. On kuitenkin muistettava, että tutkijan näkökulma keskustelutilanteisiin on erilainen kuin vuorovaikutukseen osallistuneiden keskustelijoiden. Tutkija tarkastelee tilannetta ulkopuolisen silmin ikään kuin teoreettisen suodattimen läpi. Tutkijan on tärkeää perustella ja raportoida tekemänsä havainnot ja johtopäätökset. Tässä tutkimuksessa tehdyt havainnot analysoidaan tieteelliseen huumorintutkimukseen pohjaavien huumorin “tuntomerkkien” avulla, mikä osaltaan tukee ilmiön tieteellistä ja mahdollisimman objektiivista tarkastelua.

5 Vuorovaikutus kotikäynneillä

Sosiaali- ja terveystalvelujen sekä niissä tehtävän työn perusta on institutionaalinen. Instituutio viittaa arkikielessä sekä julkisiin palveluihin että toimintoihin, joiden kautta hoidetaan jotain yhteiskunnallisesti tärkeää tehtävää (Raevaara ym. 2001, 11–12). Instituutionaalisella toiminnalla on aina omat erityispiirteensä, jotka heijastuvat väistämättä myös instituution alla käytäviin vuorovaikutustilanteisiin. Kun institutionaalista vuorovaikutusta tarkastellaan keskustelunanalyysin kautta, kohdistetaan huomio erityisesti siihen, miten ja millaisten vuorovaikutuskäytänteiden avulla tilanteesta rakentuu institutionaalinen. (Lindholm & Stevanovic 2016, 95.) Institutionaalisuus vuorovaikutuksessa voidaan nähdä ilmiönä, jonka muotoutumiseen vaikuttavat omilla valinnoillaan kaikki vuorovaikutuksen osapuolet (Raevaara ym. 2001, 24). Myös tässä tutkielmassa tarkasteltava jalkautuva työ ja kodeissa tapahtuvat

palvelukohtaukset sisältävät institutionaalisen ulottuvuuden, sillä vuorovaikutuksen osapuolina toimivat asiakas ja instituutiota edustava ammattilainen.

Oman erityispiirteensä tilanteisiin luo ympäristö, jossa kohtaamiset tapahtuvat: asiakkaiden kodit. Kodeissa tapahtuvia institutionaalisia keskusteluja voidaan luonnehtia Juhilan mukaan termillä *home-space talk*. Tällä viitataan keskustelun aiheisiin, jotka kumpuavat kodista fyysisenä tilana sekä sen sisällään pitämistä materiaalisista elementeistä. (Juhila ym. 2016, 14–15.) Koti institutionaalisenä kohtauspaikkana vaikuttaa myös vuorovaikutuksen osapuolten identiteetti-rooleihin. Kotikäynneillä institutionaalisten roolien ohella läsnä ovat myös isännän/emännän ja vieraan roolit. Koska kodin kulttuurillisesti ajatellaan edustavan yksityisyyttä, on isäntä/emäntä -vieras asetelman ja toisaalta ammattilainen-asiakas identiteettien vuorottelu väistämätön osa palvelukohtauksista. (Juhila ym. 2016, 16–17.)

Institutionaalisisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvia toimintoja määrittävät paitsi instituutiolle asetetut tehtävät ja käsitys niiden jäsentymisestä, myös vuorovaikutuksen osapuolien omaksumat roolit. Useimmiten nämä roolit tarkoittavat käytännössä ammattilaisen ja asiakkaan ottamia rooleja, mutta roolien välisiä eroja havaitaan myös ammattilaisten välisessä vuorovaikutuksessa. Arkikeskusteluun nähden institutionaalista vuorovaikutusta luonnehtivat kenties hieman tarkemmin määritellyt säännöt ja toisaalta hieman suppeampi kirjo retorisia keinoja. Vuorovaikutuksen osapuolet asettuvat tilanteeseen eri tavoin riippuen siitä, onko kyseessä arkikeskustelu vai institutionaalinen vuorovaikutustilanne. (Raevaara ym. 2001, 11–15.) Institutionaalisiselle vuorovaikutukselle on esimerkiksi tyypillistä, että instituution edustaja eli ammattilainen esittää kysymyksiä, jotka edistävät institutionaalisen suhteen tavoitteiden toteutumista ja joihin asiakkaan tehtävänä on vastata. On kuitenkin tavallista, että arkipuhe ja institutionaalisuus keskustelussa vaihtelevat ja vuorottelevat. Lisäksi on huomattava, että institutionaalisuutta voi esiintyä muuallakin kuin instituutioiden tiloissa. (Raevaara ym. 2001, 19.)

5.1 Aineiston kvantifiointi

Keskusteluanalyysi on perusluonteeltaan tietyssä kontekstissa tapahtuvan vuorovaikutustilanteen yksityiskohtiin ja sen erityislaatuisuuden ymmärtämiseen pohjaavaa tutkimusta. Yksittäisten tapahtumien ja toimintojen mikrotason tarkastelun lisäksi tavoitteena on kuitenkin yleensä myös jonkinlaisten yleisemmälle tasolle johtavien päätelmien tekeminen.

Tässä tavoitteessa on kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimusotteen yhdistämiselle selkeä paikka. Erilaisten vuorovaikutustoimintojen sovittaminen kvantifioinnin vaatimiin kategorioihin ei ole kuitenkaan helppo tehtävä. (Voutilainen 2016, 373–375.)

Kvalitatiivinen lähestymistapa on tärkeimmässä roolissa tämän tutkielman aineiston analysoinnissa. Kuitenkin, jotta voidaan vastata tutkielmalle asetettuun kysymykseen huumorin käytön yleisyydestä, on hyödynnettävä myös yksinkertaista kvantitatiivista tarkastelutapaa. Seuraavissa kappaleissa on kuvailtu otteista koostettua kvantitatiivista tietoa ja sen pohjalta tehtyä jaottelua.

Yhteensä 25:stä kotikäyntitallenteesta tutkielman analyysivaiheeseen valikoitui 21 kotikäyntiä. Neljä tallennetta jätettiin tarkastelun ulkopuolelle, koska ne olivat joko laadultaan liian heikkoja analysoitavaksi tai sisälsivät ainoastaan tutkijan ja työntekijän välistä keskustelua. Tässä tutkielmassa ei olla kiinnostuneita tutkijan ja työntekijän välisestä vuorovaikutuksesta, joten tarkastelun ulkopuolelle rajattiin muistakin tallenteista sellaiset alku- tai loppuosat, joissa tutkija ja työntekijä ovat kahdestaan. Näin oli useissa tallenteissa, joissa nauhoitus oli aloitettu jo esimerkiksi autossa, matkalla kohti asiakkaan kotia tai tilanteissa, joissa nauhoittamista oli jatkettu vielä asiakkaan kodista poistumisen jälkeen. Analyysi on siis rajattu ajallisesti siihen osuuteen, joka on alkanut asiakkaan kotiin astumisesta ja päättynyt sieltä poistumiseen.

Aineiston 21:stä tallenteesta ja niiden litteroinneista löytyi yhteensä 113 otetta, joissa tunnistettiin huumorin käyttöä. Otteiden määrä tallennetta kohti vaihteli yhdestä kuuteentoista. Jokaisella kotikäynnillä käytettiin huumoria siis vähintään yhden kerran. Aloitteen tekeminen työntekijöiden ja asiakkaiden välillä jakautui erittäin tasaisesti. Aloitteen huumorin käytölle teki 56 kertaa työntekijä ja 57 kertaa asiakas. Kotikäynneistä kahdeksan oli sellaisia, joissa ainoastaan toinen keskustelun osapuolista teki aloitteita huumorin käytöstä. Näistä kaksi oli sellaisia, joissa huumori sai alkunsa pelkästään asiakkaan aloitteesta. Kotikäynneistä kuusi oli sellaisia, joissa ainoastaan työntekijä oli aloitteellinen huumorin käytössä.

Huumorin käytön määrään voidaan katsoa vaikuttavan monta tekijää. Ensinnäkin voidaan todeta, että työntekijöiden kesken on eroja huumorin käytössä. Toiset työntekijät ovat persoonaltaan puheliaampia kuin toiset. Lisäksi toisten työote on tiukemmin asioiden hoitamiseen keskittyvä, kun taas toisilla on tapana jutustella asiakkaan kanssa hyvinkin vapaamuotoisesti. Persoonajoukko löytyy luonnollisesti myös asiakkaiden kesken. Osa keskittyy antamaan ainoastaan välttämättömät vastaukset työntekijän kysymyksiin, kun taas joku toinen rönsyilee puheessaan moneen suuntaan ja kertoo sekä omat että sukulaisten kuulumiset.

Lisäksi huumorin käyttöön näyttäisi vaikuttavan asiakkaan vointi. Mikäli asiakkaan vointi on hyvä, lähtee työntekijä helpommin rentoon jutusteluun ja kenties kynnys huumorin käyttöön on näin ollen matalampi. Jos taas asiakkaan sairaus on vaikea tai psyykkinen vointi huono, jää huumorin käyttö selkeästi vähäisemmälle. Esimerkiksi yksi tutkimukseen osallistuneista asiakkaista oli tallenteesta poimittujen tietojen perusteella psykoosipotilas, joka harhaili puheissaan runsaasti. Tallenteesta käy myös ilmi, että hän ei jaksanut huolehtia juurikaan itsestään tai kodistaan. Kyseisen asiakkaan luokse oli tehty aineiston keruun aikana kolme erillistä käyntiä, joista kaikista on oma tallenteensa. Yhteensä näistä kolmesta käynnistä voidaan löytää kuitenkin vain seitsemän otetta, joissa keskusteluun sisältyy huumoria. Puheissaan epäselvään asiakkaan kanssa työskennellessä työntekijän on keskitettävä huomionsa viestien ymmärtämiseen puolin ja toisin, eikä mahdollisuuksia huumorin käytölle ehkä synny kovin paljon. Toisenlaista on huumorin käyttö käynti asiakkaan luona, joka on sairaudestaan pitkälle toipunut, arjessa melko hyvin pärjäävä ja jonka asiakkuutta harkitaan jo kohta päätettävän. Tällaisen käynnin aikana huumoria käytetään jopa yli 10 kertaa yhden tapaamisen aikana.

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston koko on harvoin niin laaja, että sen tuloksista voitaisiin tehdä tilastollisesti yleistettäviä. Kuitenkin myös pienessä aineistossa tutkija voi kvantifioinnin avulla lisätä tutkimuksen validiteettia. Kvantitatiivisen tarkastelun kautta on mahdollista avata aineistolle tehtyä systemaattista analyysia, jolloin tulosten tarkastelu ei jää ainoastaan yksittäisten esimerkkien varaan. (Voutilainen 2016, 376.)

5.2 Luokittelu teemoittain

Kotikäynneistä poimittujen huumoriotteiden yhteismäärä oli 113. Otteiden sisällöllinen tarkastelu mahdollisti niiden luokittelun myös teemoittain. Keskustelujen ja siten myös huumorin aiheet vaihtelivat hyvin laajalla asteikolla. Erilaisia huumorilla höystettyjä aihepiirejä oli useita kymmeniä. Kaikkien eri aiheiden yksityiskohtainen luetteleminen ei ole tutkielman tavoitteiden mukaista. Sen sijaan samankaltaisten aiheiden ryhmittely ja siten keskenään saman suuntaisten teemojen esiintyvyyden vertailu antaa oleellista tietoa siitä, millaisten teemojen ympärillä huumoria kotikäynneillä käytettiin.

Luokittelussa käytettiin menetelmänä luvussa 4.5 esiteltyä reittausta. Koska reittaus perustuu tutkijan intuitiiviseen arviointiin, on mahdollista, että joku toinen olisi samasta aineistosta tehnyt luokittelun eri tavalla tai löytänyt eri luokkiin kuuluvia otteita eri määrän. Erittelin aineistosta yhteensä kahdeksan erilaista teemaluokkaa perustuen aihepiireihin, joihin huumorin

käyttö liittyi. Nämä luokat ovat: asiakas, työntekijä, muut ihmiset, koti, tutkimus, palvelujärjestelmä, sanonnat ja viimeiseksi omana luokkanaan sää, joka ei tuntunut sopivan minkään muun luokan sisälle. Säähän liittyviä huumoriotteita löytyi vain yksi, joten sillä ei tämän tutkielman aineistossa ole juurikaan merkittävyyttä.

Eniten otteita sisältyy teemaluokkaan 'asiakas'. Asiakkaaseen tai hänen toimijuuteensa liittyvää huumorinkäyttöä esiintyi yhteensä 49:ssä otteessa. Tähän luokkaan määrittelin sisältyvän kaikkien sellaisten otteiden, joissa huumori kohdistui esimerkiksi asiakkaan tapoihin, persoonaan, toimintakykyyn, kokemuksiin, mieltymyksiin tai ominaisuuksiin. Koska tähän luokkaan kertyi suurin määrä otteita, olisi sen sisällä voinut jatkaa aiheiden lajittelua pidemmällekin. Huumorin aiheina olivat esimerkiksi asiakkaan rahankäyttö, elämäntavat, osallisuus, ulkonäkö, luonteenpiirteet ja terveydentila. Sairaus tai siihen liittyvät oireet olivat huumorin kohteena yhteensä kuudessa otteessa.

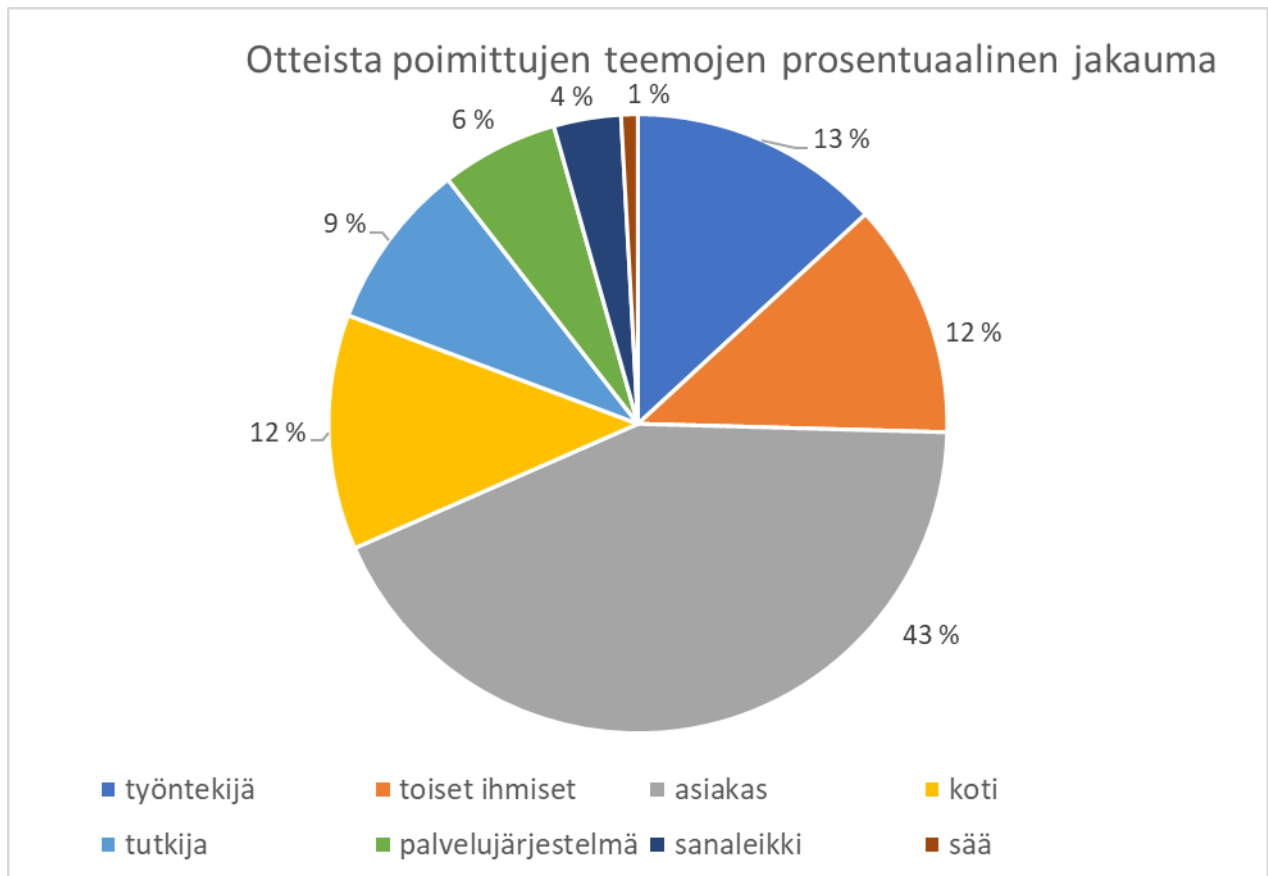
Toiseksi eniten huumoriotteita löytyi työntekijään liittyen. Näitä otteita löytyi yhteensä 15. Huumori kohdistui esimerkiksi työntekijän kokemuksiin, toimintatapoihin tai ominaisuuksiin. Huvittavaksi koettiin esimerkiksi tilanteet, jossa työntekijä teki pilaa itsestään tai omista mieltymyksistään.

Seuraavaksi eniten huumoria käytettiin keskusteltaessa muista ihmisistä tai asiakkaan kotiin liittyvistä huomioista. Molempiin teemoihin liittyen löytyi 14 huumoria sisältävää otetta. Muut ihmiset tässä yhteydessä tarkoittavat esimerkiksi naapureita, sukulaisia tai ystäviä. Huumoria syntyi muiden ihmisten ulkonäköön, toimintatapoihin tai hauskoihin sattumuksiin liittyen. Koti oli huumorin kohteena esimerkiksi siivoukseen, esineisiin tai lemmikkeihin liittyen. Vitsailua saivat aikaan esimerkiksi asiakkaan kissat tai koirat, henkilökohtaiset esineet tai muut asuntoon liittyvät tekijät ja rakenteelliset ratkaisut.

Tutkija tai hänen tekemänsä tutkimus olivat huumorin kohteena yhteensä kymmenessä otteessa. Näissä tilanteissa huvittuneisuutta aiheuttivat esimerkiksi tutkijan mukanaan tuoma nauhuri, tutkijan läsnäolo tai tutkijan kertomat omakohtaiset esimerkit johonkin tilanteeseen liittyen. Seitsemässä otteessa huumori kohdistui palvelujärjestelmään eli esimerkiksi saatujen palvelujen laatuun tai saavutettavuuteen.

Lopuista otteista neljä oli sanontoja tai sanaleikkejä, ja yksi ote liittyi säähän. Tässä otteessa asiakas ja työntekijä keskustelivat päivän säästä ja ironisesti viittaavat tyypilliseen Suomen kesäsäähän, muutaman asteen lämpötilaan.

Seuraavassa diagrammissa on kuvattu erilaisten teemojen prosentuaalista osuutta huumoriotteissa. Siitä selviää nopealla tarkastelulla asiakkaaseen liittyvien huumoriotteiden merkittävä määrä suhteessa muihin teemoihin. Toisaalta voidaan huomata, että muut teemat yhdessä muodostavat yli puolet kaikista aineiston huumoriotteista.



Kuva 1. Huumoriotteista poimittujen ja luokiteltujen teemojen prosentuaaliset osuudet kaikista otteista.

5.3 Keskustelunanalyysin tulokset

Seuraavaksi esittelen keskustelunanalyttisen tarkastelun pohjalta muutamia aineistosta poimittuja esimerkkiotteita. Vatanen kirjoittaa, että keskustelunanalyttiseen aineistotekokoelmaan on syytä ottaa mukaan riittävästi jokaiseen tapaukseen liittyvää kontekstia. Tämä auttaa lukijaa ymmärtämään kokonaisvaltaisesti tarkasteltavan tilanteen merkityksineen. Esimerkkiotteita tulee valita niin, että ne edustavat kattavasti erityyppisiä tilanteita. Tyypillisten esimerkkien lisäksi on hyvä poimia lähempään tarkasteluun myös erilaisia poikkeus- ja rajatapauksia. (Vatanen 2016, 322–323.)

Esimerkkiotteet olen valinnut niin, että ne edustaisivat aineistoa mahdollisimman monipuolisesti, sekä eri teemojen että huumorin tunnusmerkkien osalta. Olen pyrkinyt kuvamaan jokaisen esimerkkiotteen kohdalla tilannetta ja asetelmaa sekä ennen että jälkeen varsinaisen otekatkelman. Tarkasteltavissa otteissa keskustelun osallistujien nimet on poistettu tutkittavien anonymiteetin suojaamiseksi ja ne on korvattu seuraavilla lyhenteillä:

T = jalkautuvan työn työntekijä

A= Asiakas. Mikäli asiakkaita on ollut kaksi, kuten pariskunta, heihin viitataan lyhenteillä A1 ja A2

Tutkija = kotikäynnillä mukana oleva tutkija, joka havainnoi tilannetta ja nauhoittaa tapaamisen

Yhdestäkään 21:sta tutkitusta tallenteesta ei löytynyt varsinaisia vitsejä (canned jokes), vaan kaikissa huumoria sisältävissä otteissa käytettiin tilannesidonnaista, spontaania huumoria (situational jokes). Tämä vastasi huumorin muotoa koskevaa hypoteesia, sillä taustatutkimuksista kerätyn pohjatiedon valossa asiakkaan ja ammattilaisen välinen huumori on useimmiten juuri tilannesidonnaista. Toisaalta sairaanhoidon kontekstissa olisi voinut ilmetä myös esimerkiksi asiakas- tai ammattikuntaan liittyvää vitsin kerrontaa. Näin ei kuitenkaan ollut tämän tutkielman aineiston piirissä.

Esimerkkiotteet 1 ja 2. Sanonnat ja sanaleikit

Varsinaisten vitsien puuttuessa aineistosta, joitain sanaleikkeihin tai sanontoihin liittyviä humoristisia tilanteita voitiin tunnistaa. Alla esimerkkinä yksi sellainen. Tilannetta on pohjustanut keskustelu liittyen asiakkaan muuttoihin muutaman vuoden välein.

A: Kolme vuotta aina yhdessä paikassa.

T: Vaihtelu virkistää.

A: joo. sano kissa ku mummolla pöytää pyyhki [naurahduksia].

T: Mut toi on silleen kivaa asumista tuolla, et siinä on se oma, se on rivitaloasunto ja oma-

Tällainen humoristinen avaus ei aineisto-otteissa johtanut sen pidempään huumorin käyttöön, mutta aiheutti kyllä poikkeuksetta huvittuneisuutta keskustelun osapuolissa ja naurureaktion. Jotta tällainen sanonta tulisi ymmärrettyä huumoriksi, täytyy keskustelun osapuolilla olla yhteinen tiedollinen perusta todellisuudesta sekä ymmärrystä suomen kielelle tyypillisistä puheenparsista ja ilmaisuista. Yllä olevassa otteessa on selvää, että vuorovaikutuksen osapuolet ymmärtävät sanonnan hauskuuden, sillä kukaan ei ihmettele sitä tai tartu siihen kirjaimellisesti vaan sanonta kuitataan naurahduksilla. Tämän jälkeen keskustelu jatkuu muuttoaikien parissa.

Toinen esimerkki sanoilla leikittelystä on seuraavassa otteessa, jossa asiakas, työntekijä ja tutkija ovat lähtemässä pyykkituvalta takaisin asiakkaan asunnolle. Asiakas on vuorovaikutuksessa hiljainen lähes koko tallenteen ajan ja tutkija osallistuu vuorovaikutukseen kotikäynnillä huomattavan paljon.

T: Okei eli nyt käydään palauttaa se avain täs samalla, ja sit mennään sun kämpille pistämään nämä kuivumaan. Onks siin meidän sotasuunnitelma? [tutkija naurahtaa]

A: Suunnitelma ainaki.

T: Niin ai ettei sota? [nauraa]

Tutkija: Sotasuunnitelmaks se voi olla vähä köykänen [naurahtelevat].

Aloitteen huumorille otteessa tekee työntekijä. Hän tekee tilanteesta yhteenvetoa ja tässä yhteydessä käyttää humoristista sanavalintaa puhuessaan 'sotasuunnitelmasta'. Humoristisuus syntyy ristiriidasta: pyykkien kuivumaan vieminen ei varsinaisesti ole sotaan verrattava toimenpide, vaan arkinen askare. Siihen tarttuminen saattaa kuitenkin vaatia hieman taistelutahtoa. Kysymyksensä perään työntekijä naurahtaa. Tämä korostaa osaltaan kysymyksen humoristista vivahdetta. Asiakas paitsi hyväksyy työntekijän ehdotuksen myös osoittaa ymmärtäneensä humoristisen sanaleikin vastaamalla lakonisesti, että "suunnitelma ainaki". Reaktiota voidaan kuvata hyvin pienimuotoiseksi, mutta humoristiseen aloitteeseen erinomaisesti sopivaksi. Se on myös osoitus asiakkaan huumorintajusta.

Työntekijä lähtee vielä jatkamaan huumoria ja lopulta siihen yhtyy myös tutkija, joka omalla kommentillaan viittaa juuri edellä kuvattuun ristiriitaan, joka syntyy mielikuvista liittyen sotasuunnitelman massiivisuuteen ja toisaalta pyykkihuollon arkisuuteen. Tilanne huvittaa kaikkia ja otteessa kuuluu hymähdyksiä, naurahtelua ja naurua sekä puheenvuorojen aikana että niiden päätteeksi.

Esimerkkiote 3. Huumori samastamisen välineenä

Monessa otteessa huumorin käyttö näytti liittyvän asiakkaan haastavaa elämäntilannetta, arjen hallintaa tai toimintakykyä sivuaviin aiheisiin. Vastapainoksi asiakkaan toimintakykyyn linkittyvään huumoriin, tallenteista löytyi myös useita otteita, jossa huvittuneisuutta saa aikaan jokin työntekijän tekemiseen tai ominaisuuteen liittyvä asia. Seuraavassa otteessa voidaan todeta esiintyvän kumpaakin. Kyseessä on tilanne, jossa asiakas ja työntekijä ovat keskustelleet asiakkaan velkatilanteesta, ja työntekijä yrittää osoittaa tilanteen oikeat mittasuhteet sekä valaa uskoa tulevaan.

A: Et jos ny joku tuhannen kaks.

T: Joo et eihän se..

A: Niin se on..

T: Se on ihan kärpäsen kakka kyl tuol. Ja mä aattelen et semmosii, tai edelleen mä aattelen Seiskaa minun luotettava tietolähteeni, mutta kuitenkin..

A: Todellakin se on siis.. [naurua] Mä luen Seiskaa sillain just joo, ai kauheeta, tää oli taas kiinnostava juttu. [naurahtaa]

T: Mun täytyy kyl sanoo et Seiska on mun tämmönen, mul on semmonen puoli itsessäni semmonen sensaatiohakuisuus ja, tämmönen niin mun mielest mä nautin aina mä luen, Seiskaa mä seuraan hyvin aktiivisesti joka torstai kun Seiska tulee minä luen sen.

A: Juu, niin määkin luen nykyään. [naurua] Ja toteen et oijoi mul on taas hyvin asiat. [naurua]

T: Joo joo joo, kyllä. Kyllä juu [naurua]

A: Ei oo tommosii murheita.

T: Niinpä, just sitä. Ja mä ajattelen et se sun elämäntilanne on ollu sillon semmonen kun se on, ollu ja just niin kun sanoit ittekin niin, joku muutama tonni niin se on ihan yks siis, sehän on ihan just..

A: Joo ihan kärpäsen kakka kyllä valtameressä et..

Tilanteessa aloitteen huumorin käytölle tekee työntekijä, joka hakee vertailupohjaa asiakkaan rahaongelmiin Seiska-lehdestä lukemistaan otsikoista koskien julkisuuden henkilöiden velkaongelmia. Tilanteesta tekee humoristisen se, että työntekijä kuvailee Seiskaa luotettavaksi tietolähteekseen. Hän tekee näin, koska voi olettaa asiakkaan ymmärtävän, millaista journalismia ja luotettavuutta Seiska-lehti todellisuudessa edustaa. Asiakas tarttuukin

huumoriin saman tien ja toteaa nauraen itsekin lukevansa Seiskasta mielenkiintoisia juttuja. Keskustelu etenee siihen, että työntekijä ja asiakas yhdessä tuumin toteavat monella muulla olevan vielä paljon kurjempi rahatilanne, kuin mitä asiakkaalla onkaan. Keskustelun perimmäinen tarkoitus lienee asiakkaan kannustaminen huomaamaan, miten paljon hän on onnistunut asioitaan kohentamaan. Huumorin retorisenä funktiona voidaan ajatella tässä otteessa olevan samastuminen. Samastumisella huumorin funktiona tarkoitetaan yhteenkuuluvuuden ja tasavertaisuuden tunteen luomista vuorovaikutuksen osapuolten välille (Meyer 2000, 318). Työntekijä pyrkii omalla kommentillaan luomaan asiakkaalle käsitystä siitä, että rahavaikeudet ovat yleisiä ja niitä esiintyy kaikenlaisilla ihmisillä.

Edellä kuvailtu ristiriita, joka syntyy ammattilaisen vedotessa Seiska –lehteen luotettavana tietolähteenään, täyttää yhden huumorin tunnusmerkin. Lisäksi äänitallenteesta voidaan panna merkille, miten työntekijä muuttaa äänensävyään matalammaksi sanoessaan “...mä aattelen Seiskaa minun luotettava tietolähteeni...”. Painottaessaan juuri tätä ristiriidan sisältävää kohtaa puheessaan, työntekijä haluaa kiinnittää asiakkaan huomion siihen, että juuri sanottua ei tule ymmärtää kirjaimellisesti. Ristiriidan, ja prosodisen vihjeen lisäksi otteessa sekä työntekijä että asiakas nauravat useita kertoja vastavuoroisesti ja yhteisymmärryksessä. Myös tämä kertoo siitä, että tilanne on tulkittu humoristiseksi osapuolten kesken.

Esimerkkiote 4. Ironia

Seuraavassa otteessa huumoria esiintyy ironian muodossa. Asiakas on aloittanut kertomalla sairastavansa migreeniä ja kuvaillut miten voimakkaita ja ikäviä oireita se aiheuttaa hänelle. Työntekijä on kertonut itsekin joskus kokeneensa migreenikohtauksen ja siten tiedostaa, miten vaikea sairaus on kyseessä.

A: Aattele meet pääsykokeisiin kun ensin vedät laattaa koton ja, [taustalla *T:* nii-i...] sit meet pääsykokeisiin heti sen perästä.

T: Ei mitään..

A: Oli muuten ihan mahtavat pääsykokeet.

T: No ihan varmasti.

A: Arvaa vaan pystyinkö [nauraen] keskittyyn yhtään mihinkään, ei mitään (hajua).

T: Joo. Mä ajattelen et määkin oon ollu silloin aikuinen ihminen niin kyl, muistan ihan äitii itkeneeni silloin siin, pistees et se oli kyl niin järkyttävää, järkyttävä sairaus.

A: On. Ei oo mikään häävi.

T: Ei.

Migreenistä keskusteltaessa asiakas muistaa tilanteen, jossa on ollut menossa pääsykokeisiin ja samaan aikaan potunut migreeniä. Tässä kohtaa asiakas toteaa ironiseen sävyyn, että “oli muuten ihan mahtavat pääsykokeet.”. Jokainen migreenisairauden luonteen ymmärtävä tietää, että osallistuminen mihin tahansa tilaisuuteen kohtauksen aikana on erittäin haastavaa, jos ei mahdotonta. Ironialle tyypillisesti asiakas siis sanoo toista kuin mitä oikeasti tarkoittaa. Koska työntekijäkin tietää, mitä migreeni tarkoittaa, pystyy hän tulkitsemaan lausahduksen huumoriksi. Tätä tulkintaa tukee myös työntekijän vastaus “No ihan varmasti”, joka jatkaa asiakkaan aloittamaa ironista ilmausta tilanteesta. Työntekijä siis yhtyy huumorin käyttämiseen vastaamalla humoristisesti asiakkaan tekemään aloitteeseen. Ironia paljastuu otteessa hyvin selkeästi pelkkien ristiriitaisuuksien kautta. Tallenteesta kuulee kuitenkin myös prosodisia vihjeitä osana ilmaisua. Esimerkiksi sanaa ”mahtavat” asiakas painottaa selkeästi nostamalla äänentasoaan hetkellisesti.

Tämän jälkeen asiakas jatkaa kertomustaan esittämällä retorisen kysymyksen “arvaa vaan pystyinkö keskittyyn...”. Retoristen kysymysten esittäminen on tyypillistä ironiselle ilmaisulle. Tässä kohtaa otetta hän vielä täydentää toteamustaan nauramalla puheen lomassa. Naurulla asiakas entisestään korostaa kertomansa asian humoristista sävyä. Työntekijä ymmärtää kysymyksen retorisuuden, koska hän ei lähde siihen erityisemmin vastaamaan, vaan alkaa kertoamaan omasta kokemuksestaan. Omakohtaisen kokemuksen jakamisen kautta työntekijä painottaa asiakkaalle edelleen ymmärtävänsä, mistä sairaudessa on kyse.

Huumoria käytettiin sairaudesta puhuttaessa yhteensä kuudessa otteessa. Tässä otteessa huumorin ja nimenomaisesti ironian voidaan katsoa kirkastavan asiakkaan viestiä sairauden aiheuttamasta haitasta. Asiakas haluaa siis korostaa työntekijälle todella kärsivänsä migreenistä.

Esimerkkiote 5. Työntekijä huumorin kohteena

Huumori kohdistui työntekijään 15:ssä otteessa. Huomionarvoista on, että aloitteentekijä näissä tapauksissa oli lähes poikkeuksetta työntekijä itse. Asiakkaat eivät siis juurikaan käyttäneet sellaista huumoria, joka olisi kohdistunut työntekijään. Seuraavassa otteessa työntekijä keskustelelee ruoanlaitosta ja suosikkiruoista asiakkaan kanssa, kun hänelle tulee mieleen aiemmin toisaalla käymänsä keskustelu. Asiakas on tallenteella melko hiljainen ja vähäsanainen, eikä tee keskustelussa aloitteita. Tässä kohtaa hän kuitenkin osallistuu keskusteluun arkailematta.

T: Joo se oli, multa kysy itse asiassa yks mun asiakas kysy et mitä ruokaa, jos ois pakko valita joku yks ruoka mitä joutuis syömään lopun elämääs, [tutkija hymähtelee huvittuneena] niin mikä ruoka se olis, niin mä valitsin itse asiassa, spagetin ja jauhelihakastikkeen, sitä mä varmaan söisin lopun elämäni. Se oli mielenkiintoinen kysymys, mä en ollu koskaan miettiny sitä aikasempaan. Mitä sä söisit?

A: Varmaan mieluiten tarviis olla joku sellanen monipuolinen ruoka missä, olis, just niinku, peruna tai makaroni ja sitten ehkä joku liha sitten ja jotain vihanneksia.

T: Niin sä ajattelit vähän tolleen niinku järkevästi sitä asiaa, [asiakas ja tutkija naurahtavat hillitysti] millai sitä säilyis hengissä paremmin, se voi olla et mulla tulis aika paljon puutostiloja jos mä söisin vaan pelkästään, [tutkija nauraa] ei olis yhtään vihannesta siinä sit näkyvissäkään [nauraa], totta, hyvä pointti. Mä lisään ehkä kans ton vihannekset, [hymähtelyä taustalla] salaatin siihen mun omaan loppuelämän ruokavalioon. Onks se jauhelihakastike, tai onks se semmonen et toivoisiksä nyt siinä apuu, vai ajatteleksä et sä pärjät sen kanssa kyllä?

Työntekijä aloittaa otteen kertomalla, että mikäli täytyisi valita jokin ruoka, jota söisi loppuelämänsä, olisi hänen valintansa spagetti ja jauhelihakastike. Hän päättää puheenvuoronsa kysymällä, minkä ruoan vastaavasti asiakas valitsisi. Asiakas toteaa, että valinnan olisi ehkä syytä olla jokin monipuolinen ateria, jossa olisi sekä perunaa tai makaronia että lihaa ja vihanneksia. Vastauspuheenvuorossaan työntekijä peilaa asiakkaan kuvailemaa ateriavalintaa omaansa ja tunnustaa samalla asiakkaan ajatelleen asiaa hieman pidemmälle kuin itse. Työntekijä ymmärtää tehneensä melko ravintoköyhän valinnan unohtaessaan vihannekset pois ja pohtii, että valintansa seurauksena kärsisi luultavasti puutostiloista. Työntekijän pohdiskeleva vastaus herättää selvästi kaikissa osapuolissa huvittuneisuutta. Tämä ilmenee työntekijän puheen taustalta kuuluvana naurahteluna ja hymähtelynä. Myös työntekijä itse nauraa havainnoilleen. Puheenvuoronsa lopussa hän kuitenkin lopettaa vitsailun ja palaa alkuperäiseen aiheeseen: asiakkaan ruoanlaittosuunnitelmiin.

Huumori otteessa syntyy pitkälti työntekijän kuvaamasta tekaistusta tilanteesta, jossa täytyisi valita itselleen koko loppuelämäkseen yksi ruoka, jonka varassa täytyisi elää. Tällaisessa tilanteessa ihminen luonnollisesti pyrkisi valitsemaan mahdollisimman terveellisen, ravintorikkaan ja mauiltaan monipuolisen ateriakokonaisuuden. Työntekijä sen sijaan on päätenyt valinnassaan varsin arkiseen ja melko yksipuoliseen ateriaan: spagettiin ja jauhelihakastikkeeseen. Asiakkaan vastauksen jälkeen, ymmärrettyään valintansa huonot puolet, työntekijä alkaa pohtimaan kuvitteellista tilannetta syvällisemmin. Työntekijän kommentit hengissä säilymisestä ja puutostiloista toimivat osaltaan huomion herättäjinä ja humoristisina sanavalintoina. Työntekijän puheessa vilahtaa myös useita prosodisia vihjeitä huumorin käytöstä, joiden lisäksi hän myös nauraa omalle vastaukselleen. Nämä tekijät viestivät myös kuulijoille huumorista.

Huumorin retorinen funktio tässä otteessa on todennäköisesti samastuminen, eli luottamuksen lujittaminen, tunnelman keventäminen ja siten yhteistyön sujuvoittaminen. Kuten mainittu, asiakas on tyyliltään hyvin hiljainen ja tallenteesta käy ilmi, että häneltä on välillä vaikea saada vastauksia työntekijän esittämiin kysymyksiin. Otteessa työntekijä laajentaa keskustelua todennäköisesti tietoisesti arkikeskustelun puolelle, sillä näin hän voi pyrkiä lisäämään asiakkaan sanallista vuorovaikutusta, mikä edistäisi yhteistyötä. Nauramalla itselleen työntekijä voi myös ikään kuin häivyttää ammattirooliaan ja vuorovaikutuksen institutionaalisuutta.

Esimerkkiote 6. Prosodia ja huumori ilman naurua

Kuten huumorin tunnusmerkkejä tarkasteltaessa luvussa 3.3 todettiin, huumoria voi ilmetä myös ilman naurua. Aineistossa oli joitain otteita, joissa huumorin tunnusmerkkinä toimivat ilman naurua ainoastaan puhujan prosodiset vihjeet tai ristiriitojen hyödyntäminen kerronnassa – tai molemmat – kuten seuraavassa otteessa. Tilanne on poimittu kotikäynniltä, jossa työntekijä auttaa asiakasta pakkaamaan muuttolaatikoita. Samalla asuntoa myös siivotaan ja myös tutkija osallistuu järjestelemällä paikkoja. Keittiössä huomio kiinnittyy vanhaan ja likaiseen hellaan.

A: Joo. Täytyy kysyä silt, vuokraisännältä et meinaako se nyt tuoda tänne uuden hellan. Koska jos se meinaa niin mä en ala pesemään tota.

Tutkija: Toi on kyl todella vanha..

A: Noku äiti oli ku se näki tän, joo Hitler on asunu täällä. Mä että joo.

T: Tää on tämmönen retro mut tää oli just semmonen ku just talvellaki puhuttiin et kuin paljo tää..

Tutkija: Se vie varmaan sähköö ihan hirveesti.

T: Niin se falskaa sitä lämpöenergiaa (--).

A: Joo jaku se kuumenee, laitat uuniin jotain niin se kuumenee toi koko juttu.

T: Joo.

Otteen avauksessa asiakas pohtii, että voisi jättää hellan pesemisen tekemättä, mikäli asuntoon on tarkoitus vaihtaa muuton jälkeen uudempi hella. Tutkija osallistuu keskusteluun ja myötäilee asiakkaan ajatusta sanoessaan, että hella näyttää todella vanhalta. Tutkijan äänessä kuuluu tässä kohdin lievää huvittuneisuutta. Kommentin jälkeen asiakas vitsailee hellan iästä viittaamalla äitinsä toteamukseen “joo Hitler on asunu täällä”. Kommentti on selkeästi humoristiseksi tarkoitettu, sillä ensinnäkin on selvää, että Hitler ei ole kyseisessä asunnossa asunut ja toiseksi lienee mahdotonta, että kerrostalossa olevan asunnon hella olisi peräisin 1900-luvun alkupuolelta. Näin siis syntyy huumoria synnyttävä ristiriita asiakkaan puheen ja todellisuuden välille. Matkiessaan äidin kommenttia asiakas muuttaa äänensävyään huomattavasti kimeämmäksi ja antaa muille näin myös prosodisen vihjeen ilmaisun humoristisuudesta.

Työntekijä on asiakkaan ja tutkijan kanssa samoilla linjoilla kommentoidessaan hellan olevan “retro”. Tehdessään tämän, työntekijän äänenkorkeus sanan ‘retro’ kohdalla muuttuu hieman verrattuna lauseen muihin sanoihin. Työntekijä ei varsinaisesti tartu asiakkaan humoristiseen kommenttiin, mutta edelleen myötäilee aiempia puheenvuoroja liittyen hellan vanhanaikaisuuteen.

Sen lisäksi, että kyseisessä otteessa voidaan tehdä prosodisiin vihjeisiin liittyviä havaintoja, voidaan huomata huumorin teeman kytkeytyvän nyt selkeästi asiakkaan kotiin. Hellasta vitsailu ei liity mitenkään asiakkaan toimijuuteen tai asiakkuuteen eikä myöskään esimerkiksi työntekijään tai tutkimukseen. Aineistosta löytyi yhteensä 14 otetta, jotka liittyivät asiakkaan kotiin tai esimerkiksi sen esineistöön. Edellä kuvattu ote on siis esimerkki tilanteesta ja keskustelusta, joka ei todennäköisesti voisi syntyä asiakkaan ja ammattilaisen välille missään muussa ympäristössä.

Esimerkkiote 7. Eron tekeminen toisiin ihmisiin

Yksi huumorin funktioista on erilaistaminen, kuten esiteltiin osiossa 3.1. Se voi siis toimia eron teon välineenä. Seuraavassa otteessa huumoria käytetään juuri tällaisessa tarkoituksessa. Sillä vedetään rajaa minän ja itseen samastettavien ihmisten sekä toisenlaiseksi koettujen ihmisten välille. Otteessa työntekijä ja asiakas keskustelevat asiakkaan lähestyvistä muutosta ja asiakkaan motiivista vaihtaa paikkakuntaa.

T: Niin. [13 s hiljaisuus] Sulla on ollu sun puheissa se jo pitkään se että sä oot halunnuki et se päivää koittaa et sä lähdet täältä pois ja lähdet takasin sinne pohjosempaan.

A: Mm, vaikka mä en nyt ihan pohjoseen vieläkään pääse niin se on ny jo, kymmenen vuotta kituuttanu täällä enkä oo ikin kotiutunu silleen kunnolla. Ja kuitenkin täällä ihmiset on niin erilaisia ku mitä Kittilässä on. Täällä jos erehyt kattoon kadulla jotain silmiin niin se on rikos. [naurua] Et Kittilässä nyt jutellaan joka ikisen vastaantulijan kans. Niin siihen oli tosi hankala tottua et kellekään ei parane mitään sanoo.

T: Mm. Muutit sä silloin sieltä sielt vanhempien tykötä?

Otteessa työntekijä viittaa osapuolten aiempiin tapaamisiin, joissa on käynyt ilmi, että asiakas haaveilee muutosta pohjoiseen. Asiakas myöntää, että ei ole oikein kotiutunut nykyiseen asuinpaikkaansa ja liittyy tähän kokemukseen vielä tekemänsä havainnon paikallisista ihmisistä. Seuraavaksi asiakas käyttää humoristisena keinona liioittelua. Hän toteaa, että kadulla vastaantulijoiden silmiin katsominen on verrattavissa rikokseen. Tämän toteaman jälkeen asiakas keskeyttää hetkeksi puheensa ja alkaa nauraa. Sekä yliampuva liioittelu että nauru kommentin perässä korostavat asiakkaan käyttävän huumoria. Hän voi myös olettaa työntekijän käsittävän, että kyseessä on ironinen kommentti, sillä lakia tuntematonkin voi ymmärtää, että silmiin katsominen ei ole rikos. Liioittelevalla kommentillaan asiakas pyrkii kuvaamaan ihmisten tapaa olla ottamatta kontaktia tuntemattomiin, mikä tuntuu asiakkaasta ikävältä.

Puheenvuoronsa lopussa asiakas vielä jatkaa nykyisen asuinpaikan ja aiemman kotipaikkansa välistä vertausta. Huumorin funktiona tässä otteessa on siis erilaistaminen. Liioittelevalla puheella asiakas tekee eron aiemman, itseään enemmän miellyttäneen keskustelukulttuurin ja nykyisen, vieraalta tuntevan paikallisen tavan välille. Työntekijä osoittaa asiakkaalle pienellä 'mm' äänneellä ymmärtävänsä tämän esittämän väittämän, mutta ei lähde ottamaan asiaan mitään kantaa. Hän ei tartu humoristiseen aloitteeseen, mutta ei myöskään ryhdy väittämään

muuta. Sen sijaan työntekijä osoittaa asiakkaalle uuden kysymyksen ja ohjaa keskustelua siten eteenpäin.

Esimerkkiote 8. Palvelujärjestelmä vitsailun kohteena

Muutamissa otteissa huumoria synnytti jokin palvelujärjestelmään liittyvä asia. Yhteistä tällaisille otteille oli se, että kyseessä oli yleensä asiakkaan jonkin asteinen tyytymättömyys tai pettymys saatuihin tai saamatta jääneisiin palveluihin. Seuraavassa otteessa asiakas ilmaisee poikkeuksellisen voimakkaasti tyytymättömyytensä psykiatrisen hoitonsa järjestäjää kohtaan. Asiakas ja työntekijä ovat ensin keskustelleet asioista, joita asiakkaan täytyisi lähiaikoina hoitaa. (Aloituspuheenvuorossa mainittu nupo on lyhenne sanasta nuorisopoliklinikka.)

T: Ja tossa sä sanoit et sul on sitten Terhin kans nupolla vielä sitten yks käynti.

A: Joo sitä ei oo kyl sovittu viel mut..

T: Se varmaan sovitaan maanantaina.

A: Niin. Vähän jänskättää. Mä oon miettiny jo mun voitontanssin sit kun nupon ovet sulkeutuu. [T naurahtaa] Mä oon siis niin pitkään vihannu sitä paikkaa ja, nyt mä pääsen sielt pois. Jess!

T: Millä tavalla sä oot vihannu?

A: No siis, yhteistyö ei oo ikinä ollu niin hyvää kun vois olla.

T: Mut silti sä oot siellä sitkeesti käyny.

A: Joo. Koska siit tulee kallis lysti jos jättää menemät. [naurahtaa] Se on yli viiskymppi se lasku siin kohtaa.

T: Mites sitten nää jos sä nyt aattelet mimmost apuu olis sulla tässä kodin, siisteyden ylläpitämisessä et nää kotityöt tulis hoidettuu niin mites sitten ne, käytännön asiat muuten tällaset et laskut, onks se nyt mimmoset? Tai jos mietitään mikä se taloudellinen tilanne on nyt, sun mie-?

Tilanteessa työntekijä palaa asiakkaan aiemmin mainitsemaan tietoon nuorisopoliklinikan hoitajakson päättämisestä. Asiakas kertoo jännittävänsä tulevaa käyntiä ja toteaa heti perään, että on erityisen iloinen hoidon päättymisestä. Tässä kohtaa asiakas kuvailee suunnitelleensa jo ”voitontanssin” viimeisen hoitokäyntinsä päätteeksi. Taustalta kuuluu työntekijän naurahdus reaktiona humoristiselle mielikuvalle. Naurahduksesta voidaan tulkita, että työntekijä suhtautuu asiakkaan kommenttiin huumorilla. Asiakas tarkentaa vielä viestiään ja lisää, että on vihannut jo pitkään poliklinikalla käymistä. Tämän jälkeen työntekijä ei enää lähde jatkamaan

huumoria vaan tarttuu asiapitoisesti asiakkaan kokemaan tyytymättömyyden ilmaisuun. Huumorin retorisen funktion voidaan katsoa asiakkaan kommentissa olevan viestin kirkastaminen. Tuntemusten kuvaaminen painokkain sanakääntein tekee viestistä voimakkaan ja puheenvuorosta siten huomiota herättävän.

Otteen lopussa työntekijä toteaa, että asiakas on vihastaan huolimatta jaksanut käydä vastaanotolla. Tähän asiakas antaa selitykseksi sen, että menemättä jättämisestä seuraisi 50 euron lasku. Hän viittaa käyttämättömään vastaanottoaikaan sanoilla ”kallis lysti”. Samalla hän naurahtelee. Reaktion voi tulkita monella tapaa. Voi olla, että asiakkaan mielestä hänen oma kommenttinsa on hieman huvittava, sillä lähtökohtaisesti hoidossa käydään, jotta saadaan tukea toipumiseen eikä siksi, että säästyttäisiin ylimääräisiltä laskuilta. Toisaalta naurahdus voi ilmaista tässä kohtaa huumorin sijaan esimerkiksi nolostumista tai jännittyneisyyttä, minkä aiemmin tehty paljastus suhtautumisesta samaansa hoitoon on aiheuttanut. Olipa kyseessä mikä tahansa selitys reaktion takana, huomionarvoista on, että työntekijä ei vastaa asiakkaan kommenttiin enää mitään, vaan vaihtaa puheenaihetta kokonaan. Hän paitsi sivuuttaa asiakkaan taholta alkaneen vitsailun aiheesta, myös jättää kommentoimatta asiakkaan toteamusta hoidossa käymisen motiivista.

Esimerkkiote 9. Epäonnistunut huumori

Aina huumori ei toimi. Toisinaan keskustelun osapuolet tulkitsevat tilannetta eri tavoin ja seurauksena saattaa olla väärinymmärrys. Nancy Bell on tarkastellut syitä huumorin epäonnistumiselle. Syitä epäonnistumiselle voi olla useita. Syynä voi olla esimerkiksi se, että kuulijan huomio on ollut jossain muualla, eikä hän näin ollen pysty kerronnasta poimimaan huumorin tunnistamisen kannalta oleellisia tekijöitä. Voi myös olla, että vitsistä tai huumoriksi tarkoitettusta lausahduksesta unohtuu jotain oleellista, mikä tekee lopputuloksesta epäselvän tai mahdottoman ymmärtää. Huumori epäonnistuu usein myös siitä syystä, että keskustelun osapuolten taustatiedot ovat liian erilaiset suhteessa huumorin kontekstiin tai heillä on hyvin erilainen käsitys siitä, mistä aiheista on lupa huumoria tuottaa. (Bell 2017, 475.)

Seuraavassa otteessa voidaan havaita työntekijän ja asiakkaan välillä selkeä ristiriita tilanteen tulkinnassa. Osapuolet keskustelevat asiakkaan vaikeuksista saada aloitettua asioita.

T: Epäileksä et sil on noitten kans? Onks sul siis semmosta et sä et saa alotettuu?

A: Juu. Ja siks toi sänky on aivan maailman paras paikka. [työntekijä nauraa] Älä naura siinä.

T: [naurahtaa] Mä tiedän ton tunteen.

A: Muako sä naurat?

T: Ei kun sitä ajatusta. Ja mä just ajattelen että ihanaa kun illal, mä aattelin et ittekin pääsee sänkyyn ja peitto korviin. Ei parempaa.

A: En mä tiedä. Jos tänne ei tuu ketään, niin mä makaan joko tässä, tai sit mä makaan sängyssä.

Asiakas selittää tilannetta toteamalla sängyn olevan maailman paras paikka. Tämän työntekijä tulkitsee humoristiseksi kommentiksi ja alkaa nauramaan. Asiakas kieltää vakavalla äänellä työntekijää nauramasta asialle, jolloin työntekijä alkaa selittää reaktiotaan. Työntekijän kommentti “Mä tiedän ton tunteen.” on melko vahva väittämä siitä, että hän tietää, miltä asiakkaasta tuntuu ja siksi myös nauroi. Tässä kohdin asiakas vielä tarkentaa, että nauraako työntekijä hänelle? Työntekijä jatkaa nopeasti reaktionsa selittämistä ja vetoaa omakohtaiseen kokemukseen siitä, miten mukavaa on mennä lepäämään omaan sänkyyn. Lopulta asiakas vielä jatkaa kertomalla, että suurin osa hänen päivästään todella kuluu sängyssä maaten.

Kyseisessä tilanteessa syntyi kaksi erilaista tulkintaa. Työntekijä oletti asiakkaan selittävän saamattomuuttaan humoristiseksi oletetulla kommentilla sängystä “maailman parhaana paikkana”. Työntekijän tulkinnan ajattelen pohjaavan monille tuttuun ja täysin inhimilliseen houkutukseen vetäytyä toisinaan peiton alle sen sijaan, että ryhtyisi esimerkiksi siivoamaan. Asiakkaan tarkoitus ei kuitenkaan ollut vitsailla aiheesta, vaan todellinen selitys asioiden hoitamattomuudelle hänen mukaansa on se, että hän vain makaa päivät ja siinä ei hänen mukaansa ole mitään naurettavaa. Asiakas siis tarkoitti sanomaansa lähes kirjaimellisesti eikä suinkaan ironisesti kuten työntekijä oletti. Työntekijälle ajatus levosta ja omassa sängyssä makoilusta työpäivän päätteeksi tarkoittaa rentouttavaa ja nautinnollista hetkeä. Asiakkaalle sänkyyn vetäytyminen ja siellä makaaminen sen sijaan tarkoittavat sitä, että asiat jäävät hoitamatta eikä oma elämänhallinta ole kunnossa. Tässä tilanteessa vuorovaikutuksen osapuolten mentaalinen maailma ei kaikilta osin kohtaa ja siitä syystä tulkinnat tilanteen humoristisuudesta eroavat toisistaan.

Esimerkkiote 10. Tutkija mukana huumorissa

Kuten aiemmin olen kuvannut, tutkijan rooli monilla kotikäynneillä ei rajoittunut ainoastaan tarkkailijan osaan vaan hän osallistuu keskusteluun ja myös huumorin käyttöön melko aktiivisesti. Joissain tapauksissa tutkija itse tai hänen työnsä ovat huumorin kohteena, tai ne

saavat aikaan humoristisen tilanteen. On mahdotonta arvioida, kuinka suuri painoarvo ajoittain aktiivisestikin osallistuvan tutkijan läsnäololla on suhteessa tapaamisilla esiintyvään huumoriin. Tietyissä tilanteissa tutkijan – ja nauhurin – läsnäolo on saattanut aiheuttaa asiakkaalle jännitystä ja siten vaikuttaa spontaaniin huumorin käyttöön. Toisaalta tallenteiden perusteella voidaan todeta tutkijan osallistuvan vuorovaikutustilanteisiin hyvin luontevalla ja leppoisalla tavalla, minkä taas voitaisiin olettaa tekevän vuorovaikutustilanteesta asiakkaan ja työntekijän kannalta mahdollisimman tavanomaisen.

Aineistosta löytyy siis otteita, joissa tutkija osallistuu huumorin käyttöön tai on jopa sen kohteena, kuten seuraavassa kotikäynnin alkuun sijoittuvassa keskustelussa, jossa aloitteentekijänä on asiakas.

T: No niin.

Tutkija: T on kertonu et määhän tuun ja meil on nauhurit pyörimässä et..

A1: Okei.

Tutkija: ..sitä ei tarvi pelästyä tai ihmetellä et mikä toi vehje tossa on. [naurahdus]

A1: Niin T sanoki et sä tuut tekeen puolentoista tunnin lenkin koirien kanssa [kaikki nauravat]

A2: No joo.

Tutkija: Määhän jätän tuon nauhurin tähän vaan pyörimään ja lähen (--). [naurua]

T: Ei turhan panttin tarvi istuu tääl talos. No niin. [naurua]

Otteessa työntekijä ja tutkija saapuvat asiakaspariskunnan kotiin. Asiakkaiden koirat haukkuvat ja pyöriivät tulijoiden jaloissa. Heti alkuunsa tutkija ottaa puheenvuoron varmistukseksi asiakkailta, että he muistavat aiemmin olleen puhetta kotikäynnin nauhoittamisesta. Samalla hän todennäköisesti pyrkii vähentämään nauhurin mahdollisesti aiheuttamaa häiriötä naurahtamalla, että ei ole syytä pelästyä kyseistä “vehjettä”. Vastauksellaan asiakas paitsi vahvistaa olleensa tietoinen tutkijan saapumisesta, myös tekee humoristisen aloitteen otaksumalla, että tutkija on tullut paikalle ulkoiluttaakseen asiakkaiden koirat. Tässä tapauksessa kaikki osallistujat ymmärtävät kommentin humoristisuuden ja reaktiona tähän alkavat äänekkäästi nauramaan. Tilannesidonnaiselle huumorille tyypilliseen tapaan tutkija vastaa olettamaan jatkamalla vitsailua ja esittää olevansa valmis lähtemään lenkille. Reaktiona tähän kaikki nauravat jälleen. Työntekijä yhtyy huumoriin vielä omalla kommentillaan ja

täydentää asiakkaan ja tutkijan välistä huulenheittoa viittaamalla siihen, että “tyhjän panttina olemisen” sijaan tutkija voisi näin tehdä jotain tarpeellista.

Otteessa voidaan tulkita käytettävän kiusoittelevaa tilannehuumoria, jonka tarkoituksena on rikkoa jätää toisilleen ennestään tuntemattomien ihmisten kesken. Huumorin retorinen funktio on tässä tapauksessa samastaminen, eli yhteenkuuluvuuden tunteen ja luottamuksen luominen. Asiakkaan aloite koirien ulkoiluttamiseen liittyen sisältää kontekstiin nähden ristiriidan, josta huumori kumpuaa. Kaikille keskustelun osapuolille on itsestään selvää, että tutkijan rooli ei ole lähteä viemään koiria ulos. Tämä käy ilmi esimerkiksi siitä, että kaikki reagoivat asiakkaan aloitteeseen nauramalla. Humoristinen kiusoittelu paljastuu jo asiakkaan aloitteessa: asiakas tarkoituksella ohittaa tutkijan itsensä juuri tekemän ilmoituksen siitä, että hän on tullut nauhoittamaan tapaamista. Sen sijaan asiakas tarjoaa tutkijalle jotain aivan vastakkaista toimenkuvaa: koiran ulkoiluttajan roolia. Tutkija lähtee mukaan leikkiin ja esittää olevansa valmis lähtemään ulos. Myös työntekijä käyttää kiusoittelevan huumorin keinoja viitatessaan siihen, että tutkija istuisi paikalla tyhjän panttina. Todellisuudessa hän tietenkin tietää tutkijan tekevän aktiivisesti havaintoja ja muistiinpanoja.

Nämä kymmenen edellä analysoitua huumoriotetta edustavat aineistoa monipuolisesti niin aloitteen tekijän, teemojen, huumorin ilmenemisen ja tunnusmerkkien kuin reagointitapojen suhteen. Jokaisen otteen kohdalta voidaan erottaa puhetoiminto, joka aloittaa huumorin sekä reaktio tai reaktiot, jotka seuraavat aloitetta. Nämä ovat kyseisessä hetkessä ilmeneviä vaikutuksia vuorovaikutuksen kululle. Tarkasteltaessa tallenteita laajemmassa mittakaavassa, voidaan todeta, että huumorin käytön vaikutus kotikäynnin kokonaisvuorovaikutukselle vaihtelee. Joissain tapauksissa huumori pilkkahtaa esiin vain hetkellisesti ja otteen jälkeen keskustelu palaa nopeasti takaisin asialinjalle, jolla se oli ennen huumorin käyttöä. Toisinaan taas huumorin voidaan nähdä ikään kuin keventävän ilmapiiriä pidemmäksi aikaa. Tämä tarkoittaa sitä, että tietyssä hetkessä tapahtuva huumorin käyttö vaikuttaa vuorovaikutuksen kulkuun vielä varsinaisen huumorin käytön päätyttyä. Näin saattoi olla erityisesti tilanteissa, joissa huumorin käyttö oli molemmien puolista ja siihen reagoitiin monin eri tavoin. Vaikutukset näkyivät esimerkiksi puhujien äänensävyissä ja hanakkuudessa jakaa asioita eli puheenvuorojen määrässä ja pituudessa. Tätä havaintoa voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, sillä vuorovaikutuksen kehittymiseen tapaamisen aikana on voinut vaikuttaa moni muukin luonnollinen tekijä, kuten tutkijan läsnäoloon tottuminen ja ajan myötä lisääntynyt rentous. Huumorin funktiot luottamuksen lujittajana ja yhteenkuuluvuuden tunteen edistäjänä sekä sosiaalisten suhteiden vahvistajana tukevat kuitenkin havaintoja sen

mahdollisuuksista vaikuttaa vuorovaikutukseen myös laajemmin kuin yksittäisten otteiden hetkellä. Seuraavassa kappaleessa käydään läpi muitakin analyysitulosten pohjalta tehtyjä johtopäätöksiä ja pohditaan vaihtoehtoja tulosten hyödyntämiseen jatkotutkimuksessa.

6 Johtopäätökset

Huumorin ymmärtämisen ehtona on vuorovaikutuksen osapuolten kesken jaettu yhteinen tiedollinen perusta. Keskustelun osallistujien tulee jakaa ainakin jossain määrin sama mentaalinen maailma pystyäkseen ymmärtämään käytettyjen sanojen merkitykset ja merkitysten ristiriidat. Tutkimusaineistossa tarkasteltavat palvelukohtaukset, eli psykososiaalisten palvelujen organisoimat kotikäynnit ovat luonteeltaan tapahtumia, jotka on etukäteen suunniteltu ja osapuolten kesken sovittu. Niihin osallistuvat asiakkaat ja työntekijät ovat tietoisia kohtaamisten tarkoituksesta ja voidaan olettaa, että heillä on pitkälti yhteinen ymmärrys asiakkaan ja ammattilaisen rooleista. Asiakkaat ja työntekijät ovat lisäksi kaikki aikuisia, suomalaisen yhteiskunnan jäseniä, joten tämän voidaan olettaa osaltaan luovan perusteita yhteiselle tiedolliselle ymmärrykselle. Aineistossa yhtä asiakasta lukuun ottamatta kaikki tutkittavat puhuvat äidinkielenään suomea. Verbaalisen huumorin hahmottamisen kannalta tämä on luonnollisesti merkittävä yhteisymmärryksen mahdollistaja. Huumorin voidaan katsoa syntyvän ja rakentuvan vahvasti yhteistoiminnallisuuden pohjalta.

Tutkimusaineiston tarkastelun tuloksena voidaan todeta, että huumorin käyttö kotikäyntivuorovaikutuksessa oli hyvin yleistä. Huumoria esiintyi kaikilla kotikäynneillä ja siihen osallistuivat aloitteen tekijöinä tasapuolisesti sekä työntekijät että asiakkaat. Suurin osa analysoiduista huumoriotteista oli sellaisia, joissa huumorin käyttö on muun keskustelun lomasta pilkahtava pieni kevennys tai ironinen kommentti, joka sivuaa käsiteltävänä olevaa keskustelunaihetta. Tilanteiden spontaanisuus ja joissain tapauksissa nopea eteneminen teki ajoittain haastavaksi erottaa sen, kuka on varsinainen aloitteen tekijä. Aloite huumorille ei nimittäin aina välttämättä löydy juuri reaktiota edeltävästä puheenvuorosta, vaan se on saatettu laittaa alulle jo jossain aiemmassa kommentissa.

Siihen, miten aktiivisesti aloitteita tehtiin, vaikutti varmasti moni sellainen tekijä, jota ei tässä tutkimuksessa ole mahdollista yksilöidä. Yksi huumorin käyttöön vaikuttava tekijä oli mahdollisesti asiakkaan ja työntekijän välisen yhteistyösuhteen kesto. Aineistosta ei systemaattisesti paljastu asiakassuhteiden kesto, mutta useissa otteissa on mahdollista tehdä

tulkintoja siitä, ovatko asiakas ja työntekijä tavanneet jo useita kertoja vai onko yhteistyö vasta alkanut. Pitkään jatkuneissa asiakassuhteissa näyttäisi esiintyvän enemmän aloitteita huumorin käytölle kuin sellaisissa kohtaamisissa, joissa osapuolet eivät vielä tunne toisiaan kovin hyvin. Aloitteiden tekemiseen näyttäisivät vaikuttavan myös henkilön luonteenpiirteet. Hiljainen ja arka asiakas ei käytä huumoria ilmaisussaan yhtä usein kuin puhelias ja avoin asiakas. Tämä ei kuitenkaan korreloi huumorin ymmärtämisen tai siihen reagoinnin kanssa. Persoonerot näkyvät myös työntekijöiden välillä. Sellainen työntekijä, jolla on tapana jutustella niitä näitä varsinaisten asiakkuuteen liittyvien asioiden ohessa, on herkempi käyttämään huumoria kuin työntekijä, joka keskittyy pitkälti pakollisten asioiden hoitamiseen. Yleisesti ajatellen huumori usein ruokkii huumoria, joten humoristiseen aloitteeseen saatu positiivinen responsi saattoi madaltaa puhujan kynnystä käyttää huumoria myös toistamiseen.

Huumoria ilmaistiin aineistossa monin eri tavoin. Yhteistä huumorin käytölle oli kuitenkin sen vahva kontekstisidonnaisuus. Huumori asiakkaan ja ammattilaisen välisessä vuorovaikutuksessa linkittyy käsiteltävänä oleviin aiheisiin ja tilanteessa esiin nostettaviin huomioihin. Tämän pohjalta ei ole yllättävää, että suurin osa yksittäisistä huumorin aiheista kohdistui asiakkaaseen ja tämän toimijuuteen, sillä asiakasta voidaan pitää palvelukohtaamisen päähenkilönä. Kotikäyntikohtaamisen sisältö liittyy suurimmaksi osaksi asiakkaan voinnin arviointiin ja elämänhallinnan tukemiseen. Näin siis suurin osa kotikäyntivuorovaikutuksen teemoista ajallisestikin mitattuna keskittyy asiakkaaseen. Vajaa puolet aineiston huumoriotteista liittyi asiakkaan toimijuuteen tai ominaisuuksiin. Sekä asiakkaat itse että työntekijät olivat aloitteellisia tällaisessa huumorin käytössä. Mielenkiintoista on, että asiakkailla ei näyttänyt olevan tapana tehdä työntekijään kohdistuvia humoristisia aloitteita, mutta työntekijät tekivät niitä kuitenkin asiakkaisiin liittyen useita kertoja. Pidemmälle meneviä johtopäätöksiä ei tämän tutkielman piirissä ole aineiston pienen koon vuoksi mahdollista tehdä. Jatkotutkimuksen kannalta olisi mielenkiintoista tarkastella syitä edellä kuvatulle asetelmalle ja ylipäätään sille, kenellä on lupa vitsailla toisen kustannuksella institutionaalisessa vuorovaikutuksessa.

Kotikäyntivuorovaikutuksessa vuorottelevat institutionaalinen vuorovaikutus ja arkipuhe. Koti palvelukohtaamisen paikkana luo tietynlaisen ympäristön ja materiaaliset puitteet, jotka vaikuttavat paitsi keskustelun aiheisiin myös huumorin käytön kohteisiin. Kodin esineet ja materiaalit sekä esimerkiksi kodissa asuvat lemmikit nousevat väistämättä puheenaiheeksi niiden ollessa läsnä ja osana palvelukohtaamista. Kotiin ja lemmikkeihin liittyvistä asioista voidaan toki keskustella ja vitsailla kodin ulkopuolellakin, mutta kotikäynnillä ne herättävät

osapuolten huomion ainutlaatuisella tavalla ja ne voidaan konkreettisesti aistia. Näin ne herättävät kenties eri tavalla hilpeyttä, kuin jos niistä keskusteltaisiin esimerkiksi työntekijän toimistossa. Koti yksityisenä ja hyvin henkilökohtaisena kohtaamisen kontekstina sekä huumori moniulotteisena ja rohkeana ilmaisukeinona ovat institutionaalisessa vuorovaikutuksessa mielenkiintoinen yhdistelmä.

Robinson (1991, 50–72) erittelee huumorille sosiaali- ja terveystaloudissa kolme pääasiallista funktiota: kommunikaation ja asiasisällön ymmärtämisen edistäminen, sosiaalisten suhteiden lujittaminen sekä psykologisen selviytymiskeinon tarjoaminen. Tässä tutkielmassa ei keskitytty tarkastelemaan huumorin funktioita erityisesti juuri näistä näkökulmista, vaan ensisijaisesti vuorovaikutuksen rakentumisen kannalta. On kuitenkin selvää, että aineiston vuorovaikutustilanteissa voidaan retoristen funktioiden ohella havaita merkkejä Robinsonin mukaisesta huumorin funktioiden jaottelusta. Huumorin erilaiset funktiot – niin retoriset, sosiaaliset kuin terveydelliset – ovat paljolti keskenään limittyviä ja samanaikaisesti ilmeneviä. Yksityiskohtainen funktioiden nimeäminen vaatisi laajempaa tutkimusta huumorin toiminnallisista ulottuvuuksista.

Huumori voi toimia eräänlaisena puolustus- tai suojakeinona vaikeita asioita, epäonnistumisia tai pettymyksiä käsiteltäessä. Tämä havainto voidaan tehdä myös tutkielman aineistoa tarkasteltaessa. Ammattilaisten kohdalla tällaisia esimerkkioitteita ei juurikaan esiin noussut. Aineistoon ei sisällynyt tilanteita, joissa työntekijän virhe tai osaamattomuus olisi noussut puheen aiheeksi. Ainoastaan yhdessä otteessa työntekijä myöntää tehneensä asiakassuhteen alussa virhearvion asiakkaan kyvykkyydestä, mutta aiheita käsitellään osapuolten kesken enemmänkin hyväntahtoisen muistelun kuin huumorin kautta. Yleisesti voidaan ajatella, että huumorin kautta niin työntekijällä kuin asiakkaalla on mahdollisuus kasvojaan menettämättä myöntää virheensä.

Toisin kuin työntekijöiden kohdalla, asiakkaiden havaittiin käyttävän huumoria keinona käsitellä itselle vaikeita aiheita, kuten sairautta. Huumorin avulla myös seliteltiin tilanteita, joissa jokin elämänhallintaan, kuten asioiden hoitamiseen liittyvä asia oli jäänyt tekemättä. Vaikka teemaluokittelussa määrittelin huumorin käytön liittyvän tällaisissa tilanteissa ensisijaisesti asiakkaaseen ja hänen toimijuuteensa, linkittyi se monesti myös asiakkaan kotiin. Siivoamisen tai ruoanlaiton haasteet kumpuavat tutkielman kontekstissa asiakkaan terveydentilasta ja kyvystä hoitaa arkisia asioita. Kuitenkin edellä mainitut arkisen askareet ovat paikkaan, tässä tapauksessa kotiin, sidottuja ja siten huumorin käyttö näissä tilanteissa

välillisesti yhdistyy myös kotiin elämänhallinnan kontekstina. Tässä tulee näkyväksi yksi teemojen luokitteluun liittyvä haaste: huumorin ja tilanteiden monitulkintaisuus.

Huumorin tunnusmerkkien havaitseminen ja erittely aineistosta auttoi muodostamaan kattavan kuvan huumorin käytön tavoista ja keinoista. Prosodisten vihjeiden, sanavalintojen, merkitysten ristiriitojen sekä naurun tunnistaminen aineistosta tarjosi huumorin tarkasteluun monta tulokulmaa. Pintapuolinen prosodian analysointi osoitti, että erilaiset prosodiset vihjeet kuten äänenpaino ja voimakkuus liittyivät selvästi humoristisiin ilmaisuihin. Useimmiten prosodiset piirteet yhdistyivät johonkin toiseen huumorin tunnusmerkkiin kuten humoristisiin sanavalintoihin tai ironiseen puhetapaan. Prosodian tarkempi tutkiminen olisi edellyttänyt aineiston osalta yksityiskohtaisempaa litterointitapaa, mutta nytkin prosodiaa oli mahdollista tarkastella tutkimuksen tavoitteiden vaatimalla tasolla.

Ristiriitojen hyödyntäminen on tavallista huumorin käytössä. Erilaisia merkitysten ristiriitoja ja ironiaa esiintyi aineistossa runsaasti. Ironian voidaan katsoa olevan helpompi tapa nostaa esiin epäkohtia tai kritiikkiä, kuin että henkilö ilmaisisi tyytymättömyytensä suoraan. Ironinen puhe on epäsuoraa tai vihjailevaa, mutta ihmisillä harvoin on vaikeuksia tulkita sitä, varsinkaan jos siihen yhdistyy prosodisia muuttujia. Näin oli myös tutkielman aineiston kohdalla. Siitä huolimatta, että ironiaa hyödynnettiin aineiston huumoriotteissa runsaasti, ei sen tulkinnassa osapuolten kesken juurikaan näyttänyt olevan vaikeuksia. Ironiaan vastattiin usein ironialla tai sen ymmärtämisen merkiksi naurahdettiin. Joissain otteissa, esimerkiksi asiakkaan kipuja tai epäonnea kuvaavaan ironiseen aloitteeseen vastattiin myötätuntoa osoittavalla ilmauksella. Tämä toimii hyvänä vaihtoehtona huumorin tai ironian jatkamiselle. Empaattinen reaktio osoittaa samaan aikaan kuulijan ymmärtäneen viestin humoristisuuden, mutta myös siihen kätkeytyn arkaluontoisen asian.

Naurulla oli tutkielman huumoriotteiden analysoinnissa suuri merkitys. On tyypillistä, että ihmiset ilmaisevat reaktionsa huumoriin juuri naurun muodossa. Toisinaan nauru on spontaani reaktio, toisinaan se voi olla harkittu tai pakotettu vastaus. Aina nauraminen ei liity huumoriin, eikä nauru myöskään aina kerro siitä, kokeeko kuulija huumoriksi tarkoitetun aidosti hauskana vai ei. Suurin osa aineiston huumoriotteista sisälsi naurua. Naurua esiintyi sekä osana huumorin kerrontaa että kuulijan reaktiota. Naurua esiintyi myös aineiston sellaisissa osissa, joissa en tulkinnut huumoria esiintyvän. Näissä tilanteissa huumori on saattanut esiintyä sellaisessa muodossa, että sitä ei äänitallenteiden ja litterointien kautta pysty tunnistamaan naurusta huolimatta tai sitten se on liittynyt esimerkiksi johonkin muuhun tunteeseen kuin iloon ja

huvittuneisuuteen. Aineistossa oli tulkittavissa esimerkiksi tilanteita, joissa asiakas kertoi jostakin itseään vaivaannuttavasta tilanteesta ja ikään kuin rentouttaakseen itseään naurahteli puhetoimintonsa ohessa. Asiakkaat tai työntekijät saattoivat myös naurahdella tai nauraa lemmikkieläimille. Koska lemmikkien toimintaa ei aineistosta pysty havainnoimaan, on vaikea sanoa, oliko kyseisissä tilanteissa jotain humoristista vai liittyikö nauru ylipäättään esimerkiksi eläinten läsnäolon aiheuttamaan mielihyvään. Nauru indikoi aineistossa siis myös ainakin iloa ja yllättyneisyyttä.

Tutkielman tulokset antavat kotikäyntivuorovaikutuksessa käytetystä huumorista hyvän yleiskuvan. Tulokset peilaavat pitkälti aiheesta aiemmin tehtyjen tutkimusten löydöksiä ja todentavat osaltaan ajatusta siitä, että huumoria esiintyy sosiaali- ja terveysalan kohtaamisissa kaikissa konteksteissa. Huumorin käyttö vaikuttaa otteissa varsin spontaanilta. Sillä voidaan kuitenkin tulkita olevan selkeitä funktioita, mikä toisaalta tukee ajatusta harkitusta huumorin käytöstä. Jatkotutkimus kotikäyntivuorovaikutuksessa tapahtuvasta huumorin käytöstä voisi keskittyä syvällisemmin juuri esimerkiksi huumorin funktioihin vuorovaikutuksessa. Tutkielman analyysitulokset herättävät mielenkiinnon siihen, mihin aloitteen tekijä huumorin käytöllä pyrkii. On kiinnostavaa pohtia, miten monessa otteessa työntekijän huumorin käyttö on tietoinen valinta asiakastyön edistämiseksi. Toisaalta arvokasta olisi myös laajentaa ymmärrystä asiakkaan tekemien humorististen aloitteiden motiiveista. Arkipuheesta meille kaikille on tuttua esimerkiksi hankalien tai intiimien aiheiden sivuuttaminen huumorin kautta. Se, missä määrin asiakkaat käyttävät huumoria tällaiseen sivuuttamiseen, voisi olla yksi jatkotutkimuksen osa-alue.

Huumoria voidaan ilmaista sanojen lisäksi myös non-verbaalisin keinoin kuten ilmein ja elein. Huumoriin myös reagoidaan usein sanattomasti pelkän katseen ja ilmeen kautta. Mahdollisuus havainnoida katsetta, hymyä ja elekieltä kokonaisuudessaan avaisi tutkijan tarkasteltavaksi huomattavasti laajemman valikoiman huumoria sisältäviä otteita. Tällainen hyvin hienovarainen ja vähäeleinen huumori jäi luultavasti monelta osin tavoittamattomaksi tässä tutkielmassa. Yksi jatkotutkimuksen aihe voikin olla huumorin tutkiminen aineistosta, josta on mahdollista tehdä myös visuaalisia havaintoja.

Tutkielman tekeminen osoitti minulle, että huumorin tutkimuksen kenttä ja kirjo on valtavan laaja. Tästä laajasta kentästä pääsin tutustumaan vasta murto-osaan ja tutkielman edetessä ymmärrykseni huumorin tutkimisen mahdollisuuksista kasvoi huomattavasti. Huumoria, sekä siihen liittyviä ilmiöitä voidaan tutkia lukuisista erilaisista näkökulmista käsin. Huumorin

tutkimukseen panostaminen on tarpeellista, jotta opimme ymmärtämään vuorovaikutuksen eri osa-alueita entistä paremmin. Huumori voidaan myös nähdä sosiaali- ja terveysalalla merkittävänä työvälineenä, jonka käyttöön on mahdollista harjaantua. Koteihin vietävien palvelujen lisääntyessä on tärkeää oppia ymmärtämään paremmin kotikäyntivuorovaikutusta ja huomioida myös huumorin käyttö osana sitä. Huumori rikastuttaa kaikkea vuorovaikutusta. Se antaa mahdollisuuden sekä ammattilaisille että asiakkaille edistää paitsi institutionaalisen vuorovaikutuksen tavoitteita myös lisätä luottamusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Lähteet

Attardo, Salvatore (1994) *Linguistic Theories of Humor*. Berlin: De Gruyter Mouton.

Attardo, Salvatore & Wagner, Manuela & Urios-Aparisi, Eduardo (2013) *Prosody and Humor*. Teoksessa Urios-Aparisi, Eduardo & Wagner, Manuela & Attardo, Salvatore (toim.) *Prosody and Humor*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1–14.

Attardo, Salvatore (2015) *Humor and Laughter*. Teoksessa Tannen, Deborah & Hamilton, Heidi & Schiffrin, Deborah (toim.) *The Handbook of Discourse Analysis*. Chichester, England: Wiley Blackwell, 168–188.

Bauman, Richard (1986) *Story, performance and event: Contextual studies of oral narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bell, Nancy (2017) *Failed Humor*. Teoksessa Attardo, Salvatore (toim.) *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York: Routledge, 356–370.

Bertrand, Roxane & Priego-Valverde, Beatrice (2013) Teoksessa Urios-Aparisi, Eduardo & Wagner, Manuela & Attardo, Salvatore (toim.) *Prosody and Humor*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 143-166.

Burgers, Christian & van Mulken, Margot (2017) *Humor Markers*. Teoksessa Attardo, Salvatore (toim.) *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York: Routledge, 385–399.

Carrell, Amy (2008) *Historical views of humor*. Teoksessa Raskin, Victor (toim.) *The Primer of Humour Research*. Berlin/Boston: De Gruyter Inc, 303–319.

Cheang, Henry S. & Pell, Marc D. (2013) *Recognizing sarcasm without language*. Teoksessa Urios-Aparisi, Eduardo & Wagner, Manuela & Attardo, Salvatore (toim.) *Prosody and Humor*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 15–36.

Colsten, Herbert (2017) *Irony and Sarcasm*. Teoksessa Attardo, Salvatore (toim.) *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York: Routledge, 320–342.

Dionigi, Alberto (2014) *Humor Theories*. Teoksessa Gremigni, Paola (toim.) *Humor and Health Promotion*. New York: Nove Science Publishers, 15–44.

Gironzetti, Elisa (2017) Prosodic and Multimodal Markers of Humor. Teoksessa Attardo, Salvatore (toim.) *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York: Routledge, 400–413.

Glenn, Phillip J. (2003) *Laughter in Interaction*. New York: Cambridge University Press.

Glenn, Phillip & Holt, Elizabeth (2017) Conversation Analysis of Humor. Teoksessa Attardo, Salvatore (toim.) *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York: Routledge, 400–419.

Gremigni, Paola (2014) Humor and Mental Health. Teoksessa Gremigni, Paola (toim.) *Humor and Health Promotion*. New York: Nova Science Publishers, 173–188.

Heininen, Elina & Siilin, Sakari & Valkonen Tarja (2020) Huumori työnhajaajan ja ohjattavan vuorovaikutuksessa. *Työelämän tutkimus* 18 (1), 14–29.

Heritage, John & Clayman, Steven (2011) *Talk in Action. Interactions, Identities and Institutions*. Chichester: Wiley.

Juhila, Kirsi (2004) Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. *Historiaa ja nykysuuntauksia*. *Janus*. 12, 155–183.

Juhila, Kirsi & Hall, Christopher & Raitakari, Suvi (2016) Interaction during mental health floating support home visits: managing host-guest and professional-client identities in home-spaces. *Social & Cultural Geography* 17 (1), 101–119.

Larkin-Galiñanes, Christina (2017) The Overview of Humor Theory. Teoksessa Salvatore Attardo (toim.) *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York: Routledge, 4–15.

Lindholm, Camilla (2016) Keskustelunalyysi ja etnografia. Teoksessa Stevanovic, Melisa & Lindholm, Camilla (toim.) *Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino, 331–348.

Lindholm, Camilla & Stevanovic, Melisa (2016) Sanat. Teoksessa Stevanovic, Melisa & Lindholm, Camilla (toim.) *Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino, 79–99.

- Lydahl, Doris & Holmberg, Suvi & Günther, Kirsi & Ranta, Johanna (2020) Doing data together – affective relations and mobile ethnography in home visits. *Qualitative Research*. <https://doi.org/10.1177/1468794120917913>.
- Mallett, Jane & A’hern, Roger (1996) Comparative distribution and use of humour within nurse-patient communication. *International Journal of Nursing Studies* 33:5, 530–550.
- Martin, Rod & Ford, Thomas (2018) *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. San Diego: Elsevier Science & Technology.
- McCreaddie, May (2010) Harsh Humour: a therapeutic discourse. *Health and Social Care in the Community* 18 (6), 633–642.
- McCreaddie, May & Payne, Sheila (2011) Humour in Health-care Interactions: a risk worth taking. *Health Expectations*, 17, 332–344.
- Meyer, John (2000) Humor as a Double-Edged Sword: Four Functions of Humor in Communication. *Communication theory* 10:3, 310–331.
- Norrick, N.R (2001) On the conversational performance of narrative jokes: toward an account of timing. *Humor: International Journal of Humot Research*, 14, 255-274.
- Raevaara, Liisa & Ruusuvuori, Johanna & Haakana, Markku (2001) Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Haakana, Markku & Raevaara, Liisa (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisiä tutkimuksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–38.
- Robinson, Vera (1991) *Humor and the Health Professions. The Therapeutic Use of Humor in Health Care*. New Jersey: SLACK Incorporated.
- Ruch, Willibald (2008) *Psychology of humor*. Teoksessa Raskin, Victor (toim.) *The Primer of Humour Research*. Berlin/Boston: De Gruyter Inc, 317–379.
- Sacks, Harvey (1974) An Analysis of the Course of a Joke’s Telling in Conversation. Teoksessa Bauman, Richard & Sherzer, Joel (toim.) *Explorations in the ethnography of speaking*. Cambridge: Cambridge University Press, 337–353.
- Sidnell, Jack (2013) *Basic Conversation Analytic Methods*. Teoksessa Sidnell, Jack & Stivers, Tanya (toim.) *The Handbook of Conversation Analysis*. John Wiley & Sons, 77–99.

Stevanovic, Melisa (2016) Prosodia. Teoksessa Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino, 100–121.

Stevanovic, Melisa & Lindholm, Camilla (2016) Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino.

Struthers, John (1999) An investigation into community psychiatric nurses' use of humour during client interactions. *Journal of Advanced Nursing* 29(5), 1197–1204.

Suomen mielenterveysseura (2020) Huumori vahvistaa. <https://mieli.fi/fi/mielenterveys/hyvinvointi/huumori-vahvistaa> Viitattu 1.11.2020.

Tanay, Mary Anne & Wiseman, Theresa & Roberts, Julia & Ream, Emma (2013) A time to weep and a time to laugh: humour in the nurse–patient relationship in an adult cancer setting. *Support Care Cancer* 22:1295–1301.

Tampereen yliopisto. MARGI-ryhmän projektit. <https://research.tuni.fi/margi-fi/projektit/kodeissa-tapahtuvien-palvelukohtaamisten-maantiede-hyvinvointipalvelujen-marginaalissa-2017-2021/> Viitattu 15.3.2021

Tieteen termipankki. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:prosodia> Viitattu 20.3.2021

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Osoitteessa https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf. Viitattu 15.11.2020.

Vatanen, Anna (2016) Keskustelunalyttinen tutkimusprosessi. Teoksessa Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino, 312–330.

Voutilainen, Liisa (2016) Vuorovaikutusilmiöiden kvantifiointi. Teoksessa Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino, 372–389.

Åstedt-Kurki, Päivi & Isola, Arja & Tamminen, Tarja & Kervinen, Ulla (2001) Importance of humour to client–nurse relationships and clients' well-being. *International journal of nursing practice* 7 (2), 119–125.

Åstedt-Kurki, Päivi & Isola, Arja (2001) Humour between nurse and patient, and among staff: analysis of nurses' diaries. *Journal of Advanced Nursing*, 35(3), 452–458.